

ята, прилагане на разнообразна мѣстност мѣраческото дѣло, маневриране, изборъ на позиции и заемането имъ.

Този непосилень и упоритъ трудъ въ продължение на 30 години, се отрази постепенно върху здравето на генералъ-майоръ Никола Рязковъ и той презъ 1910 год. съ спокойна душа и чиста съвестъ за изпълненъ пългъ, напусна, поради болестъ, службата, като остави артилерията подготвена за войната, която предстоеше.

Орденитъ, съ които е награденъ презъ време на службата си, сж следнитъ:

Св. Александъръ V ст. за Сръбско-българската война и сребренъ медалъ въ 1885 год.

Св. Александъръ IV ст., като батареенъ командиръ, и Св. Александъръ III ст., като командиръ на полка, а въ битността му началникъ на крепостната артилерия — съ Н. орденъ за заслуга III ст. и, най-последно, като Инспекторъ на артилерията презъ 1907 г., съ Н. орденъ за военна заслуга II степенъ.

Зап. Генералъ-майоръ Рязковъ почина въ София на 2. августъ 1917 год., следъ дълго боледуване на 61 годишна възраст.

А. Ангеловъ,

Артилер. инженеръ, полковникъ о. з.

БОЯТЪ НА МАЛКА НИДЖЕ

(12—14 септемврий 1916 година)

ПОУКИ ЗА АРТИЛЕРИЯТА.

I. Уводъ.

Съ сраженията на Малка Нидже започна новия периодъ въ дѣйствиата на Македонския боенъ театъръ. Това бѣ периодъ на кръвопролитни отбранителни боеве и отстъпателни движения, чрезъ които армията ни, крачка по крачка, отстояваше завладенията на югозападъ територии, за освобождението на които ние влѣзохме въ Свѣтовната война.

На 12. септемврий 1916 год. „Източната армия“ на Съглашението (образувана отъ английски, французки, италиански и сръбски дивизии и една руска бригада) на това мѣсто, започна офанзива срещу слабата, твърде много разтегната и бедно снабдена I. българска армия.

Командуваниятъ тази армия, Генералъ Сарай, бѣ решилъ да повали дѣсното българско крило и завладѣе юго-западна Македония. Два дни по-късно, на 14. септемврий, 8. дивизия, образуваща това крило, бѣ разбита на М. Нидже и бързо отстъпи на Леринската позиция.

Отъ началото на войната, това бѣ първото ни поражение, първиятъ голѣмъ неуспѣхъ, въ който 8. дивизия претърпя значителни човѣшки и материални загуби. Между последнитъ и 34 орджия — повече отъ половината артилерия — останаха трофей у противника.

Поражението дойде много на бързо, като отневи делица за дивизионното командване. Инициативата мина у противника. Чрезъ непрекъснатъ натискъ, Източната армия постигаше успѣхи следъ успѣхи.

Борбата взе видъ на голѣмо сражение, което трая три месеца и завърши презъ първата половина на декемврий. На една срѣдна дълбочина отъ 50 км., I. армия даде 6 сражения (М. Нидже; Леринъ — Каймакчаланъ; Кенали-Бродъ; Тепавци-Пологъ; Балденци — к. 1212; и Червената стена — 1050 — Маково — Градешница) и извърши петъ отстъпления.

Освенъ загуба на територия, тукъ се стопиха много полкове, изгубихме доста орждия и духътъ на бойцитѣ бързо отпаднаше.

Но защо армията, която до тогава знаеше само да побеждава, понесе толкова поражения, нѣкой близки до катастрофа?

Защо загубихме много артилерия?

За да чуемъ отговора на поставенитѣ въпроси, достатъчно е да се изучи сражението на М. Нидже. Сжщевременно ще можемъ да установимъ и поукиѣ.

А тѣ сж сжщитѣ, които могатъ да се извлекатъ и отъ останалитѣ сражения, тъй като, както на М. Нидже, така по-късно, при Каймакчаланъ, Бродъ, Ероветѣ и Пологъ, общото и артилерийско командване използваша артилерията по единъ и сжщи начинъ.

За да обосновемъ поукиѣ, ще отбележимъ най-напредъ, по-важитѣ начала, които бѣха прокарани въ „Наставленията за употреба на артилерията, отъ 1915 г. при отбрана“.

II. Основни начала за употреба на полската артилерия при отбрана, споредъ наставленията отъ 1915 г.

1. „Общата целъ на отбраната иска най-силно развитие на артилерийския огънь и досегаемостъ по цѣлата подлежаща мѣстность“ (§ 58).

2. „Признакъ на успѣха на противника е движението напредъ на неговата пехота. Срещу нея да се насочи всичкия огънь . . .“ (§ 62).

3. „По-голѣмата частъ отъ артилерията, поставена на добръ закрити позиции, подъ управлението на

старшия артилер. командиръ, ще се държи готова за действие по неприятелската артилерия Часть отъ батареитѣ трѣбва да се поставятъ на позиции, отъ които да биятъ подлежащата мѣстность“ (§ 63).

4. „Артилерийската позиция да позволява обстрелъ на прележащата мѣстность, до най-близки разстояния. Особенно да нѣма мъртво пространство“ (§ 124).

5. „Безъ нужда, артилерийската позиция не се избира по-близо отъ 2000 м. до противника“ (§ 125).

6. „Както при настѣплението, така и при отбраната, пехотата трѣбва винаги да бжде изнесена най-малко на 500 — 600 крачки предъ артилерията . . .“ (§ 36).

7. „Малки премѣствания на батареитѣ въ назначения участъкъ на отдѣлението (премѣствания по-малки отъ 500 м.) съ целъ за по-добро управление на огъня, или по-добро използване мѣстността, не се счита промѣна на позицията и могатъ да се извършатъ по разпореджанието на отдѣлението“ (§ 153).

8. „Да се избѣгне дробението на огъня. Да се съсрѣдоточава огъня отъ нѣколко артилерийски части“ (§ 157)

9. „Всички батареи назначени да съсрѣдоточатъ огъня противъ една целъ се поставятъ подъ една обща команда . . .“ (§ 186).

III. Военно-политическо положение на балканитѣ презъ августъ 1916 год. Целъ и резултатъ отъ офанзивата къмъ Воденъ.

(Карта 1:200,000 австрийска)

Въ първата половина на августъ 1916 год. Румъния се ориентираше къмъ Съглашението. Възможността и неутрална Гърция да бжде увлечена въ войната, създаваше въ българската главна квартира основателни безпокойства.

Сжщевременно отъ 14. августъ „Източната армия“ (на Съглашението) извърши редъ атаки къмъ Дойранъ, съ очевидната целъ, да облекчи влизането на Румъния въ войната.

Предъ видъ на така стеклитъ се „военно-политически условия“ българското главно командване успѣ да наложи на съюзното замислената операция съ I.*) и II. български армии къмъ Воденъ и долината на р. Струма.

И въ изпълнение на изпратената къмъ 13. августъ, за случая, „Инструкция“ отъ щаба на Макензенъ, на 16. срещу 17. августъ, първата армия настъпи на югъ, съ задача, „да разбие сръбитѣ и заеме първия обектъ — линията: западния брѣгъ на Островското езеро — с. Жерви — с. Горно Радиво — с. Струпино — Сборско, на която да се затвърди“.

Поради липса на време, армията нѣма възможностъ да извърши необходимата прегрупировка на прѣснатитѣ си на фронтъ повече отъ 100 км. сили. Ней се възложи да разреши една твърде непосилна задача, произходяща отъ недостатъка на сили и особено на планинска и тежка артилерия, бойни припаси и авиация.

Следъ десетъ дневни непрекъснати боеве, отъ 17 до 27. августъ, армията неможа да завладѣе поставянитѣ ѝ обекти.

Силно изтощена, тя достигна съ 8. дивизия до линията: с. Нови градъ — 5 км. северно отъ с. Патели — 2 км. източно отъ с. Горничево — масива на М. Нидже; западнитѣ и северни склонове на Чеганската планина, севернитѣ на Джематъ-иери и на Материзъ тепе. По на изтокъ 3. дивизия настъпи само съ разузнавателни части и постигна мѣстни успѣхи, които подобриха позициитѣ и въ Мъгленско.

При това армията имаше заповѣдь да не преминава линията: Лабаница — Дрѣновени — Айтосъ — Любетино — Сотиръ — Новиградъ, задъ която сѣ били разположени грѣцкитѣ гранични постове.

Сръбскитѣ дивизии: Дунавска, Дринска и частъ отъ Вардарска, действуващи отъ дветѣ страни на шосето,

*) Първа, воедно съ XI армия, влизаше въ армейската група на Фелдмаршалъ Макензенъ; тя бѣ подчинена направо на Германското главно командване.

за Острово, въ редъ последователни боеве успѣха да спратъ VIII. българска дивизия предъ естествено силната и укрепена позиция по линията: южно отъ манастира Св. Спиридонъ — к. 1,500 — Джематъ йери — Метеризъ тепе.

Въ книгата си Mon commandement en Orient, генералъ Сарай, много сполучливо, дава следната характеристика за постигнатитѣ отъ I. българска армия резултати: „Отначало успѣшнитѣ операции на българитѣ се заключаваха въ окупирането на грѣцка територия, неотбранявана нито отъ съюзницитѣ, нито отъ грѣцитѣ, съ кървави загуби предъ позицията на лѣвото сръбско крило, къмъ Островското езеро“.

На 17. августъ Румѣния подписа съюзния договоръ съ Съглашението, а на 27. августъ обяви война на Австро-Унгария. Явно бѣ, че акцията на съюза въ Македония не постигна целта си.

На 27. августъ командувачиятъ армията предписа началнику VIII. дивизия: „Да се прекратятъ по-нататъшнитѣ напредвания и се взематъ мѣрки за укрепяване позицията между езерата Островско и Петърско и по гребена на Малка Нидже.“

За по-нататъшното действие на дивизията ще се даде нова заповѣдь . . .“

IV. Положението при дѣното крило на I. армия отъ 27. VIII.—10 IX.

(Приложение № 1)*)

Районътъ, въ който се разви сражението на Малка Нидже, включваше масивитѣ на Мала рѣка пл., М. Нидже и Чеганска планина. Сравнително низки (относителна височина 350 м.), първитѣ две образуватъ непрекъсната верига, изпъкнала къмъ югоизтокъ и дълга 30 клм. На двата края на веригата, високо надъ нея стърчатъ в. Вичъ (2065 м.) отъ западъ и в. Чеганъ (1500 м.) отъ северо-изтокъ. Северо-западно е Лерин-

*) Приложенията сж въ края на статията.

ското, а на югъ — Кайларското полета; на изтокъ Петърското и Островското езера.

Маларѣка пл. е силно пресѣчена, съ дълбоки обривисти долове, южнитѣ склонове стрѣмни, а севернитѣ полегати. Въ западната си частъ бѣ гориста. Движението на войски бѣ възможно само по пѣтищата, а на кола — по шосето презъ Кирлидервенския проходъ. Въ навечерието на действията бѣха пригодени за движение на кола и полска артилерия конскитѣ пѣтеки: Айтосъ — Неговани — Лѣсковецъ и Екши су — Орѣхово — Баница. Руднишката рѣка, западно отъ моста на шосето за Налбанкѡй, бѣ непроходима, поради блатливата почва.

Западно отъ Вичъ движение на войски бѣ възможно само по пѣтя — Костуръ — Рула и Леринъ.

Малка Нидже планина, гола и камениста, съвършено безводна, тукъ тамъ обрасла съ малки горички, е сравнително по-достъпна, макаръ и лишена отъ пѣтища. Движението на артилерия и обози можеше да става само по шосето Острово — Баница. Стрѣмнитѣ и скатове създаваха голѣми мъртви и не наблюдаеми пространства за артилерията, а каменистата почва — необикновено трудна за укрепяване и маскиране.

Районътъ, северо-източно отъ билото ѝ, е изпълненъ отъ редъ успоредни гребени, изходящи отъ Чеганската планина, които, колкото се намиратъ по на изтокъ, ставатъ все по-високи и по-високи. Ето защо, преимуществата въ земното наблюдение бѣха на страната на противника, а владението на к. 1500 отъ сжщия, въ това отношение му даваше значителни изгоди.

На 1. септемврий, командуващиятъ I. армия донесе: „въ случай, че съ получаване подкрепления, противникътъ разшири фронта си юго-западно отъ Островското езеро, което се забелязва напоследъкъ; ако Гърция вземе страната на Съглашението и войскитѣ ѝ настѣпятъ отъ югъ и юго-западно, армията не ще може

да задържи заетитѣ позиции и ще се наложи да се отдрѣпне на позициитѣ южно отъ Битоля . . .“

Неблагоприятното положение на армията се засилваше и отъ факта, че сжщата бѣ бедна отъ къмъ планински, гаубични и тежки орждия. Така съотношението на полскитѣ, планински и тежки орждия въ VIII. дивизия бѣ — 9:15.

Дѣсното крило на I. армия къмъ 11.IX. бѣ разположено:

1. Усилената бригада на полковникъ Тасевъ.

Отрядъ на подполковникъ Кабакчиевъ: Отъ 23 пеши полкъ 6 роты (1. дружина; 5. и 14. роты), 2 картечници, 2 план. н. с. с. орждия, отъ 7. коненъ полкъ 2 ескадрона, а всичко 1 $\frac{1}{2}$ дружина, 2 картечници, 2 план. н. с. с. орждия и 2 ескадрона охраняваше участъка отъ с. Мучани — 11 клм. западно отъ ез. Маликъ — до ез. Рудникъ, следвайки линията — течението на р. Деволи до с. Капищица, после к. 760 (на ю. з. брѣгъ на Костурското езеро) — с. Маврово — с. Горенци — с. Влахоклисуря — югозападния край на ез. Рудникъ. Отряда имаше задача да прикрива посокитѣ: Корча — Охридъ; Корча — Ресенъ; и Костуръ — Рула. Дължина на участъка 94 клм.

3. конна бригада полковникъ Данаиловъ: 7 коненъ полкъ (2 ескадрона), 10 коненъ полкъ (4 ескадрона), 52 п.п. (2 дружини), отъ 10 п.п. (1 дружина); 4/8, 2/12 и 2. конна батареи, а всичко 3 дружини, 6 картечници, 3 батареи и 6 ескадрона, охраняваше линията: с. Мокрени — с. Нови градъ, като съ ядрото се заемаше за отбрана: к. 649 — с. Чалджиларъ — с. Елевисъ. Дължина на участъка 20 км.

3/6 п. бригада полковникъ Тасевъ: 51. п. п. (2 $\frac{1}{2}$ др.), отъ 52. п. п. 1 дружина, 1/12, 3/12. полски батареи, 7/18, 8/18 полски н. с. с. позиционни батареи, 7/3 план. батарея, 1—10.5 дълго орждие, а всичко: 3 $\frac{1}{2}$ дружини, 8 картечници, 5 $\frac{1}{4}$ батареи заемаше и укрепяваше за отбрана Мала рѣка планина, въ участъка на в.

Вичъ до с. Петърско (включени). Дължина на участъка 25 км.

Трета конна бригада и отряда на подполковникъ Кабакчиевъ, съгласно телеграмата отъ командувачия I армия, отъ 10.IX., въ сщия денъ ми наха въ подчинение на комаидира 3/6 бригада.

На така усилената бригада се възложи отбраната на южния фронтъ на армията, отъ с. Мучани до с. Петърско, като на линията Костуръ (к. 760) — Влахо клисура — Рудникъ — Чалджиларъ — Елевисъ — Нови градъ се водятъ само рекогносцировачни боеве, а предъ превъзходни сили на противника да се отстѣпи и защищава позицията к. 1294 (източно отъ гр. Корча), в. Бучъ — в.1120, — в. Вичъ, — Мала рѣка планина.

II. 8 пех. Тунджанска дивизия — генералъ Митовъ.

1/8 п. бригада — полковникъ Серафимовъ: 23 п. п. ($2\frac{1}{2}$ пружини), 30 п. п. (4 др.), 8. артил. полкъ (5 батареи), 1/18 арт. отдѣление (3 батареи), 1 взводъ 3/3 гаубична батарея, 2 германски тежки батареи (15 см. гауб. и 10.5 дълга), 2 пионерни роти, а всичко: $6\frac{1}{2}$ др. 14 картечници, $10\frac{1}{2}$ батар. и 2 пионерни роти, заемаше за отбрана участъка отъ Островското езеро (5 клм. северно отъ с. Пжтели) — висотата 2 клм. източно отъ с. Горничево, — по лѣвия брѣгъ на рѣкичката. Дължина на участъка 7 клм.

2/8 п. бригада — полковникъ Пашиновъ: 10 п. п. (3 дружини), отъ 12 п. п. — 1 дружина, 18 артил. полкъ (3 батареи), 4/2 н. с. с. гауб. батарея, 1 взводъ отъ 3/3 гаубична батарея, 1 пионерна рота, а всичко: 4 дружини, 8 картечници, $4\frac{1}{2}$ батареи и 1 пионерна рота заемаше за отбрана юго-западнитѣ и западнитѣ склонове на к. 1500. Дължина на участъка 3 клм.

3/8 п. бригада — полковникъ Върбадовъ: 55. п. п. (3 др.), 56 п. п. (3 др.), 3 полски, 2 планински, 1 гаубична и 1 дълго орждие и 1/2 пионерна рота, а всичко: 6 дружини, 12 картечници, $6\frac{1}{4}$ батареи, 1/2 пионерна рота, заемаше западнитѣ и северни склонове на Чеган-

ска планина и севернитѣ на Джематъ-йери (южно отъ р. Бродъ). Дължина на участъка 8 клм.

1/3 бригада — полковникъ Поповъ: 11 п. п. (4 друж.), отъ 46 п. п. 1 дружина, 2 полски и 2 планински батареи и 1/2 пионерна рота, а всичко: 5 дружини, 10 картечници, 4 батареи и 1/2 пионерна рота — по севернитѣ склонове на Метеризъ тепе. Дължина на участъка — 5 клм.

Дивизионенъ резервъ — 12 п. полкъ (3 дружини съ 6 картечници) при с. Воцаранъ.

3. Армейски резервъ — 15 п. п. (4 дружини съ 8 картечници) при с. Вакъфъ-кьой, 2 роти отъ 3/51 дружина въ Леринъ и 1 планинска батарея (9/1) при Арменохоръ.

Прочие, за затваряне посоката Воденъ—Острово—Баница — Битоля, армията разполагаше между Островското езеро и к. 1500 (фронтъ 10 клм.) съ $10\frac{1}{2}$ друж., 15 батареи въ първа линия; 3 дружини въ втора (дивизионенъ резервъ); а за посоката Кожани—Кайларъ—Баница—Битоля, между Рудникъ и Новъ градъ (фронтъ 20 клм.), съ 3 дружини, 3 батареи и 6 ескадрона въ първа линия и $3\frac{1}{2}$ дружини, 5 батареи въ втора линия.

Освенъ това, за дветѣ посоки — въ трета линия се намираше армейски резервъ — $4\frac{1}{2}$ дружини и 1 планинска батарея.

Въ твърде лошо положение се намираше снабдяването на армията съ бойни, хранителни припаси и инженерни метериали. Снарядитѣ се подвозаха съ срѣдствата на батареитѣ и дивиз. огнестреленъ обозъ, отъ крайния пунктъ на вжжевисящата и тѣснопжтна линия (с. Тополчане), отстоящъ на 60 клм. отъ бойната линия и то въ ограничено количество. Нормалната жѣлѣзопжтна линия Битоля—Суровичево не можеше да се използва по липса на подвиженъ инвентаръ.

Кризата въ подвоза се изтъкваше въ телеграмата на комаидира на 8. артилерийска бригада отъ 25 августъ: „Снарядитѣ сж на привършване. Дневния разходъ е 5000, а се получаватъ 1400“.

Това за нуждитъ на 30 батареи, отъ Вичъ до Каймакчаланъ, т. е. срѣдно по 12 снаряда дневно на орждие. А щаба на Д. А. на 5. IX. предупреди тѣзи на I. армия, че „не ще могатъ да се прашатъ исканитъ по 100 снаряда дневно на орждие, по невъзможностъ, поради което армията трѣбва да се съобразява съ тази невъзможностъ“.

Отъ 5. септемврий Щаба на I. Армия получаваше сведения за непрекъснатия транспортъ на войски по ж. п. линия Солунъ — Острово. На последната гара, влакове пристигаха всѣки часъ.

На 7. септемврий имаше сведения за присѣтствието на противникъ къмъ с. Емборе и Кайларъ. Изпратениятъ за разузнаване въ тази посока ескадронъ отъ 7 к. п. е билъ спрѣнъ при с. Палеохоръ и Ланга.

Къмъ 9. септемврий, срещу участъка 3/6 п. бригада и VIII. българска дивизия, противникътъ е билъ разположенъ така:

Групата на генералъ Кордоние.

Отряда на полковникъ Бобле: 2 конни полка, 2 дружини и 1 план. артилер. отдѣление — въ движение отъ гр. Кожани къмъ Костуръ, съ задача, презъ Рула да се яви при Леринъ, отъ западъ;

Руската бригада — въ движение къмъ Влахоклисура — к. 1348 (западно отъ езерото Рудникъ) — в. Вичъ;

156 фр. див. — въ движение отъ Кожани, презъ Кайларъ, за Рудникъ — Неговани;

57 фр. див., въ II линия — въ движението отъ Кожани за Кайларъ.

Групата имаше задача, на 12. IX. да се яви предъ Мала рѣка пл. и атакува едновременно съ III. сръбска армия.

III сръбска армия.

Отъ манастира Св. Спиридонъ до Чеганска планина — Вардарската, Дунавската и Дринската дивизии въ I. линия, а задъ тѣхъ, въ втора линия — Морав-

ската дивизия. Артилерията срещу Малка Нидже бѣ поставена подъ командата на французкия майоръ Докенъ.

Тази армия на 12. IX. трѣбваше да почне действията въ посока на с. Горничево, като нанесе главния ударъ.

Сръбската конна дивизия.

Стоварена на гара Острово (4 конни и 12 пеши ескадрони), и насочена по източния брѣгъ на Островското езеро, съ задача, да действа къмъ Соровичево и Екши-су и да служи за свързка между III сръбска армия и групата на генералъ Кордоние.

На 9. септемврий, 17 ч., две дружини зуави съ едно артилер. отдѣление (156 фр. дивизия) настѣпиха и заеха висотитъ северно отъ к. 633.

Дружината на 10. Родопски полкъ (4-а) и 3-а конна бригада съ контъръ-атака ги отхвърлиха назадъ. Французитъ оставиха 300 души убити и ранени пленници.

На 11. септемврий руската бригада зае Влахоклисура, 156 дивизия — к. 633 и с. Ракита. Въ участъка на 1/3 бригада, сърбитъ настѣпиха по цѣлия фронтъ; 11. полкъ се оттегли на Каймакчаланъ, а 3/8 бригада — на в. Попадия и в. Кюнецъ.

Между Островскотоzero и Каймакчаланъ дветъ страни се намираха въ най-близъкъ контактъ. Сърбитъ разполагаха съ срѣдни минохвъргачки и многобройна артилерия, изобилно снабдена съ бойни припаси. Авиацията имъ имаше надмощие, а ж. п. линия Воденъ — Острово минаваше близко вдлъжъ бойното имъ разположение. Морала на сѣщитъ значително повишенъ.

V. Организация на отбраната въ участъка на 1 и 2. бригада отъ VIII. пех. дивизия.

(Приложение № 2)

Задачата на дивизията бѣ формулирана въ оперативнитъ заповѣди № № 13 и 14 по сѣщата, отъ 27 и 28 августъ:

„Дивизията да се затвърди и укрепи на завладениятѣ позиции, после което да има възможностъ да премине въ понататъшно настѣпление. Артилерията може да стреля само при евентуално настѣпление на противника и при добри цели“.

На 9. IX. командувачиятъ I армия предписа: — „Да се спре по-нататъшното настѣпление. Дивизията да се подготви за отбрана, а управлението на артилерийския огънь да се организира особено внимателно“.

За отбрана на този участъкъ, началникътъ на VIII. дивизия бѣ опредѣлилъ две позиции.

„Предна позиция“, която почваше отъ Островското езеро (5 клм. северно отъ с. Патели), минаваше по масива Св. Спиридонъ, висотитѣ на лѣвия брѣгъ на Горничевската рѣка (северно отъ шосето) и завършваше на западнитѣ склонове на в. Жакъ и

„Главна позиция“, която почваше отъ с. Петърско, следваше билото на Малка Нидже до в. Висина, включително.

Разстоянието между дветѣ позиции достигаше: на дѣсния флангъ около 10 клм., къмъ центъра—1.5 до 2 км. и на лѣвия флангъ—1 клм. Поради голѣмата имъ близостъ въ участъка северно отъ шосето, тѣ представляваха две последователни линии отъ една и съща позиция.

„Предната позиция“ бѣ заета съ всички разполагаеми сили за една упорита съпротива.

Силитѣ, опредѣлени за тази цель, бѣха разпредѣлени:

а) 1/8 п. бригада:

23 п. п., съ една дружина (5 роти) и 4 картечници въ първа линия, заемаше масива Св. Спиридонъ, а съ една дружина (2 роти и 2 картечници) въ полкова подрѣжка, на Малка Нидже, между с. Горничево и с. Церово;

30 п. п., съ две дружини и 4 картечници въ първа линия, по лѣвия брѣгъ на Горничевската рѣка и две дружини съ 4 картечници въ полкова подрѣжка.

4/23 дружина (3 роти и 2 картечници) въ бригадна подрѣжка, около 2 клм. западно отъ с. Горничево, до шосето.

Дѣсна артилерийска група (полковникъ Ватевъ) въ съставъ:

Щаба на 8. артилерийски полкъ.
2/8 артилерийско отдѣление — 2 полски батареи 8 орджия
1/8 артилер. отдѣление — 2¹/₂ пол. бат. и 1/2 гауб. батарея отъ 3/3 9 орджия
2 гауб.

1/18 арт. отдѣл. — 3 полски батареи — 11 оржд.
10.5 с/м германска далекобойна — 1 тежка батарея 2 „
15 с/м герм. гаубична — 1 тежка гауб. батарея 4 „
Отъ 3/8 пол. батарея — 1 противоаеропланенъ взводъ 2 оржд.,
а всичко 7¹/₂ полски, 2¹/₂ тежки батареи и 1 противоаеропланенъ взводъ, или . . . 38 орджия.

Германскитѣ тежки батареи (необединени) се подчиняваха направо на групата (полка).

Една пионерна рота — укрепяваше „главната позиция“.

Командно мѣсто на бригадата — северно отъ с. Церово. Наблюдателно мѣсто — билото на М. Нидже, южно отъ шосето.

б) 2/8 пех. бригада:

10 п. п. съ три дружини и 6 картечници въ първа линия заемаше югозападнитѣ и западни склонове на Чеганъ (предъ Висина) и една дружина (4/12) съ две картечници, въ полкова подрѣжка, задъ в. Висина.

Лѣва артилер. група (полковникъ Дочевъ) въ съставъ:

Щаба на 18 артилерийски полкъ.
2/18 артилер. отдѣл. — 3 пол. батареи 12 орджия
1/2 гауб. бат. (3/3) 2 гауб.

2/2 гауб. отдѣл. — 1 — 12 см. не с. с.
гаубична батарея 4 „
а всичко: 3 полски, 1 1/2 гауб. батареи или 18 орждия.

Една пионерна рота укрепяваше в. Висина и склоновете ѝ.

Командно и Н. М. на бригадата — с. Вошаранъ — в. Висина.

в) Дивизионния резервъ:

12 п. п. (3 дружини) съ 6 картечници въ с. Вошаранъ — 10 клм. отъ с. Горничево.

г) Армейския резервъ:

15 п. п. (4 дружини) около с. Долно Върбени и 1 план. батарея (9/1) при гара Арменохоръ — на 20 клм. отъ с. Горничево, а 33 п. п. (4 дружини) въ движение къмъ гр. Леринъ, на три прехода отъ последния.

Оперативенъ планъ на дивизията за предстоящитѣ действия липсваше. Щаба на последната напомнюваше, обаче, при всѣки случай, за борба до край за запазване заетитѣ позиции.

За организиране една съпротива въ дълбочина, или за отстъпление на друга позиция, не бѣ помислено, макаръ че още въ първитѣ дни на септемврий, командувачиятъ армията да бѣ възложилъ на командира на 3/6 бригада рекогносцировката на по-удобната и по-къса, за отбрана, позиция: с. Оровникъ—Петоракъ—Старковъ гробъ.

Щаба на дивизията изчерпваше своя планъ съ следната формула: „Въ случай на атака, противникътъ да се дочака съ бомби и ножъ, следъ което да се контъръ-атакува и преследва по пети, за да се заеме позицията му. Артилерията да съдействува и придружава пехотата“.

Пехотнитѣ окопи на главната позиция бѣха построени на 20—30 м. задъ топографическия гребенъ и изградени върху каменистата почва, въ видъ на невысоки насипи отъ суха зидария. Липсваха, обаче, окопи въ цѣлия участъкъ, южно отъ шосето, а тукъ-тамъ и северно отъ сѣщото.

Теленитѣ мрежи бѣха поставени непосредствено задъ билото, скрито отъ погледитѣ на земното наблюдение.

Укрепителнитѣ работи се извършваха само но щемъ и успѣха бѣ съвсемъ незадоволителенъ.

VI. Организация на артилерийската отбрана.

Въ изпълнение на поставената отъ началника на дивизията, съ оперативна наредба № 9 отъ 29. августъ, задача, командирътъ на 8. артилерийска бригада разпореда:

1. На командира на 8. артилер. полкъ се подчиняватъ всички артилерийски части въ участъка на 1/8 п. бригада, а на 18. артилер. полкъ — тѣзи въ 2/8 бригада.

2. Командиритѣ на артилер. въ бригаднитѣ участъци, като изучатъ до най-малки подробности позициитѣ, така да разположатъ батареитѣ си, щото всички подстъпи къмъ позицията да се обстрелватъ добре фронтално и по възможностъ флангово. Съобразно това, да се направи нуждната корегировка въ сегашното разположение на батареитѣ.

На избранитѣ мѣста, батареитѣ да се разположатъ непременно на закрити позиции, като се взематъ мѣрки, при нужда да могатъ, поне нѣкои отъ тѣхъ, (на най-вѣроятнитѣ посоки за настѣпление на противника) бързо да излизатъ на открити позиции за обстрелване на една атака, ако стане нужда. На заетитѣ позиции батареитѣ солидно да се окопаятъ, като се оградятъ предъ фронта съ телена мрежа.

Снарядитѣ да се подвозватъ винаги но щемъ.

4. Всички артилер. командири да избератъ и устройтъ добри и по-солидни наблюдателни пунктове, за добро наблюдение по дадената имъ зона, обстрелване и управление на огъня.

5. Всички наблюдателни пунктове да бждатъ свързани помежду си съ телефонна свръзка. Командиритѣ на артилерийскитѣ групи да се съединятъ ди-

ректно съ командира на артилерията въ дивизията в. 3 км. източно отъ с. Баница).

6. Изобщо, артилерията да не стреля и не отговаря (к.н.) на дразненията отъ страна на неприятелската артилерия. Стрелба да се открива само по важни цели (гъсти части, обози, артилерия въ движение и пр.). Нощно време абсолютно да не се стреля, освенъ когато противникътъ предприеме нощно настъпление, за което батареитъ да държатъ постоянна връзка съ пехотнитъ части, за да бждатъ овреме уведомявани Това да става съ нколко сигнални ракети, което предварително да се уговори съ пехотнитъ началници.

7. При завързване на бой, командиритъ на артилерийскитъ групи, за борба съ неприятелскитъ батареи да назначаватъ преимуществено тежки и гаубични батареи, а полскитъ батареи въ повечето случаи да обстрелватъ настъпващитъ пехотни части на противника (к. н.).

8. За бързото откриване на огъня и бързото обстрелване на появилитъ се цели, всички батареи да иматъ предварително приготвени даннитъ си за стрелбата.

9. Въ всички батареи и отдѣления да се установи постоянно наблюдателна служба за това, което се върши у противника

10. Съ цель за наблюдение, изучаване на предлагащата мѣстностъ и разположението на неприятелскитъ батареи, да се изпращатъ напредъ въ страни артилерийски разузнавачи

11. За да бжде артилерията изненадана и винаги готова да открие стрелба, въ всѣка батарея да има дежуренъ взводъ на хората отъ другия взводъ да се дава пълна почивка

12. За обезпечаване артилерията, пехотнитъ началници въ участъцитъ да прикриватъ артилерията си съ рѣдка пехотна верига.

13. За да се даде възможность на хората да се почистятъ и пр., а на конетъ почивка и ухранване, ре-

зервитъ на батареитъ да се разположатъ по-назадъ При това да се взематъ мѣрки да се запазятъ отъ аероплани При батареитъ да се държатъ най-необходимитъ за службата коне.

14. За да може при нужда конетъ бързо да се повикватъ при батареитъ си, всѣко артилерийско отдѣление да свърже резерва си съ телефонъ.

15.

16.

Поради неблагоприятнитъ условия за подвозъ на бойни припаси, командира на артилерийската бригада на 11. IX. предупреждаваше артилерийскитъ части:

1. „Срѣдния разходъ на боенъ день при сериозни действия не трѣбва да надминава 100 изстрела на орждие“.

2. „Пехотата да не стои пасивна зрителка на артилерийската стрелба“.

3. „Когато се отбраняваме, нашитъ батареи трѣбва да иматъ за главна цель неприятелскитъ атакуващи войски, които се движатъ въ района на действителния артилерийски огънь“.

4. „Да не се поддава на дразненията съ огънь отъ страна на закрититъ неприятелски батареи и не имъ отговарятъ, понеже съ това тя се открива преждевременно и разходва припаситъ си Да се стреля по ония неприятелски батареи, по които могатъ да се правятъ сигурни наблюдения и по които може да се съсрѣдоточи огъня на две наши батареи, срещу една неприятелска“

Разпорежданията на командиритъ на групитъ бѣха въ духа на цитиранитъ по-горе указания:

Командирътъ на дѣсната артилерийска група съ оперативна наредба № 7 отъ 30.VIII. опредѣли задачитъ на отдѣленията:

„При завързване на бой, борбата съ неприятелскитъ батареи ще се поема главно отъ 10,5 с/м., 15 с/м. и 12 с/м. гаубични батареи, а полскитъ въ повечето случаи да обстрелватъ настъпващитъ пехотни

части на противника. Това да се има предъ видъ отъ всички командири, за въ случаетъ, когато тѣ трѣбва да откриватъ огънь и водятъ боя по своя инициатива, ако свързката е разстроена“.

Той препоръчваше линиитѣ до батареинитѣ позиции да бждатъ двойни (раздалечени поне 30—50 м. една отъ друга), а за откриване мѣстоположението на неприятелскитѣ батареи — да се наблюдаватъ стрелбитѣ имъ нощно врѣме, които той произвеждалъ безогледно.

Въ лѣвата артилерийска група задачитѣ на отдѣленията не бѣха посочени.

И тѣй, артилерийскитѣ групи, организирани за отбрана, въ бригаднитѣ участъци, бѣха разположени за защита на *предната* позиция:

2/8 и 1/8 артилер. отдѣления — участъка на 23 п. п., южно отъ шосето (масива Св. Спирдонъ).

1/18 артилер. отдѣление — участъка на 30 п. п., северно отъ шосето.

2/18 и 2/2 гауб. отдѣления — участъка на 10 п. п.

10.5 и 15 с/м. германскитѣ батареи — за борба съ неприятелски батареи.

Единъ взводъ отъ 3/3 батарея бѣ назначенъ за противоаеропланенъ и поставенъ източно отъ с. Баница.

Артилерийскитѣ наблюдателни мѣста, събрани по отдѣления, се намираха по билото на М. Нидже. Поради неблагоприятнитѣ условия за наблюдение, всѣко отдѣление се задоволяваше да наблюдава само зоната на своя пехотенъ полкъ.

Батареитѣ заемаха дълбоко, а нѣкои по-слабо дефилирани позиции.

Всички се намираха задъ билото на планината, но имаше такива и отпредъ (3/3 г. б. и 3/18 б.).

Пресѣчената мѣстность, нуждата отъ удобства за почивка на хората и конетѣ и запазване отъ артилерийски огънь, наложи предницитѣ, да се оставятъ близо задъ и въ страни отъ батареитѣ, а ездачитѣ съ конетѣ се изтеглятъ къмъ бойнитѣ и домакински обози на сжщитѣ, на 5—6 клм. задъ бойната линия

Артилерийското командване се обслужваше отъ пеши и конни ординарци и въздушни телефонни линии.

Разстоянието между батареинитѣ наблюдателни мѣста и позиции варираше отъ 50 до 1,500 м.

Телефонната мрежа на артилерийското командване почваше отъ Н. М. на командира на 8. артилерийска бригада, находяща се на к. 824 (с. Баница), минаваше презъ групитѣ и свършваше въ отдѣленията. Връзката между последнитѣ и батареинитѣ командири бѣ лична (гласна), съ изключение на отдалеченитѣ батареини командири, съ които тѣ бѣха свързани съ телефони.

Отъ Н. М. на батареитѣ до позицитѣ на сжщитѣ имаше двойна телефонна линия.

Телефонна връзка имаше и между командиритѣ на отдѣленията и полковитѣ пехотни командири; батареитѣ и отпредъ разположенитѣ дружини (роты), кждето се намираха предни артилерийски наблюдатели за връзка.

Връзкитѣ отъ бойнитѣ обози и за конетѣ на предницитѣ, пеши и конни, се намираха при батареинитѣ позиции.

Командирътъ на 8. артилерийска бригада имаше възможность да обедини командването на двѣтѣ групи и съгласува огъня имъ.

Закритията на батареитѣ, подобно на пехотнитѣ, представляваха плитки изкопи и изградени отъ камъкъ насипи (суха зидария).

По-солидно бѣха вкопани въ скалитѣ наблюдателнитѣ мѣста на артилериститѣ, нѣкой отъ които блиндираны съ релси и покрити съ камъни.

По отношение маскировката, батареитѣ и команднитѣ мѣста, не бѣха запазени отъ въздушно наблюдение. Снабдяването съ бойни припаси ставаше нощемъ, тамъ гдето липсваха скрити подстъпи за дневенъ подвозъ.

VII. Оценка върху положението при Малка Нидже
къмъ 12.IX. 1916 год.

1. Съ влизането на Румъния въ войната — 27.VIII. 1916 год. — изчезна една отъ главнитѣ причини, които доведоха I. армия на Малка Нидже.

Отъ друга страна неуспѣха на операцията, която целеше овладяването на гр. Воденъ, особеноститѣ на терена, оскѣдността на силитѣ и срѣдствата, незадоволителния подвозъ и скритата опасностъ отъ югъ, принудиха българското командване да се откаже отъ активни действия въ юго-западна Македония.

Армията остана върху заетата територия по политически причини и започна да се готви за сериозна съпротива.

2. За владението на района: Мала Прѣспа—Костуръ—Петърско езеро—Чеганска планина—гр. Леринъ, чрезъ заемане за отбрана линията: Биклища—Рудникъ—Новиградъ—Висина, или по-задната такава: в. Вичъ—Мала рѣка пл.—М. Нидже, силитѣ и срѣдствата на I армия бѣха недостатъчни.

При това, дѣсниятъ флангъ на едната и другата оставаше откритъ за посокитѣ: Кожани—Битоля и Корча—Леринъ.

Следующата — трета линия: Мала Прѣспа—Леринъ—Старковъ — гробъ отъ военно гледище имаше всички преимущества надъ първитѣ две. Тя бѣ много по-къса, съ напълно обезпеченъ дѣсенъ флангъ; представляваше удобства за наблюдение, действие съ огънь и за снабдяване.

Но тя изключваше значителна територия съ чистъ български елементъ.

3. Рѣшението, 3/6 бригада да води само разузнавателенъ бой, по линията Рудникъ—Новиградъ, налагаше да се организира за упорита отбрана главната позиция: в. Вичъ—Мала рѣка—М. Нидже.

4. Защитата на прѣдната позиция отъ 1/8 и 2/8 п. бригади (Св. Спиридонския масивъ и свързанитѣ съ него гребени на северъ) трѣбваше да се прекрати едновре-

менно, или веднага следъ оттеглянето 3/6 бригада, на Мала-рѣка планина.

Това се налагаше отъ очертанието на дветѣ позиции, характера на мѣстността и невъзможността да се свържатъ сѣшитѣ около, южно или северно отъ шосето за Острово (преградна позиция).

По-късното оставяне на предната позиция северно отъ Новиградъ, излагаше войскитѣ, които я заемаха на обкръжване, унищожение и пленяване.

5. Главната позиция, отъ в. Вичъ до Чеганска планина, имаща форма на изпъкнала дъга, съ присъщитѣ ѝ слаби страни: условия за разпрѣснатостъ (екцентричностъ) на огневитѣ усилия, вмѣсто такива за концентричностъ (каквото представя правата и още повече въгнатата линия) и по-голямъ чувствителностъ за съседа, въ всѣка нейна точка.

Изгубването на Мала-рѣка пл., поставяше въ опасностъ, отъ къмъ тила войскитѣ на М. Нидже и обратно, тъй като дветѣ оперативни посоки (Воденъ—Битоля и Кожани—Битоля) подъ правъ жгълъ, се събираха при с. Баница).

По-чувствителна бѣ втората, като водяща и на фланга на армията.

6. Пехотнитѣ и артилерийски позиции, които заемаха за отбрана частитѣ отъ 8-а дивизия, бѣха сѣшитѣ, достигнаги въ края на настѣпателнитѣ действия. Тѣхното общо и относително положение съответствуваше на особеноститѣ и нуждитѣ на атаката, но не и за тѣзи на отбраната.

7. Дължината на фронта, по М. Нидже (10 клм.), която представляваше естествена врата за противника отъ изтокъ, позволяваше и налагаше, всички части отъ Островското и Петърско езеро до в. Висина (ю. з. отъ к. 1500) да се поставятъ подъ едно общо тактическо командване, а артилерията въ сѣщия участъкъ подъ едно огнево командване. Само при тѣзи условия послед-

ната, по волята на това командване, би могла да развие съсрѣдоточавания на огъня отъ нѣколко артилерийски части (§ 175 Н. Ц. П. А. Б. ц. 8), т. е. да се получи действие въ маса.

8. Характера на мѣстността, положението на неприятелската артилерия и пехота (последната въ най-близъкъ допиръ съ нашата) и възможността за противника да използва нощта за движение, подсказваха, че при настѣпленieto и атаката, неприятелската пехота ще трѣбва да се търси и бие отъ артилерията, само въ тѣсното между-позиционно пространство, и особено, близу предъ, върху, или задъ окопитѣ на предната позиция.

Така трѣбаше да се схваща § 62 отъ Н. У. П. А. Б. — 2 п., който гласи:

„Признака за успѣха на противника е движението на неговата пехота. Срещу нея да се насочи всички огънь“.

Но значителната голѣмина на мрътвитѣ зони на полскитѣ батареи, въ тази планинска мѣстностъ и необходимостта да се действува и отъ едни и сѣщи батареини позиции на по-голѣма дълбочина, подсказваха още, че тази основна задача за полскитѣ батареи (§§ 63, 124 и 125 Н. У. П. А. Б. ц. ц. 3, 4 и 5) можеше да се постигне, като сѣщитѣ се разположатъ на 2—4 клм. задъ окопитѣ на предната позиция. Тогава всички батареи северно отъ шосето, биха могли безъ да смѣнятъ позицитѣ, да бранятъ и главната позиция, а тѣзи южно отъ сѣщото, следваше да подготвятъ втори позиции и Н. м. за нейната защита. Такъвъ бѣ и духа на оперативната наредба на 8. артилерийска бригада № 9 т. 7.

9. За борба съ неприятелскитѣ батареи, чиито мѣста не бѣха разузнати съ необходимата точностъ, се разполагаше съ четири тежки батареи: 10.5 см., 12 см. и 15 см. (12 орждия), придадени къмъ дветѣ групи и разпредѣлени между отдѣленията въ двата бригадни участъци. Но тѣ биха развили по голѣма мощъ, ако бѣха

сведени въ една група, подъ едно командване, — на командира на тежка далекобойна група.

Батареитѣ на последната, изнесени напредъ, съ огледъ да се увеличи досегаемостта имъ и въ готовностъ да действуватъ по неприятелската артилерия (§ 186 — ц. 9).

Такава задача бѣ поставена впрочемъ отъ командира на 8. артилерийска бригада.

За тази група имаше готовъ и свободенъ щабъ (2/2 гауб. отдѣл.). Само такъвъ щабъ можеше да обедини батареитѣ, да организира наблюдението, разузнаването и да ржководи огъня.

10. И тѣй, артилерията, вмѣсто да се разпредѣли въ два ешелона — за близъкъ бой или „близкострелни групи“ отъ полски батареи и „за далеченъ бой“ или „далекострелна“ (тежка) група, съответно разположени на позиции — първитѣ сравнително назадъ отъ втората, виждаме обратното: повечето отъ полскитѣ батареи и за дветѣ позиции изнесени много напредъ, а тежкитѣ 10.5 см. и 15 см. сравнително назадъ. Така, всички, настанени и разпредѣлени, безъ нѣкаква ясна, практическа, идея. Впрочемъ, както се помена, на тѣзи мѣста ги завари края на настѣпателнитѣ боеве и тѣ допадаха на злополучната идея, здраво заседнала въ дивизионното командване: „артилерията по-близо до пехотата“, за да крепи морала ѝ, но не съ ефекта на снарядитѣ си, но съ материалното си присѣствие!

Естествено, тази идея не отговаряше на здравия разумъ.

11. Артилерията бѣ сведена въ две неравни групи, по една въ пехотна бригада, които останаха необединени.

Командирътъ на 8. артилерийска бригада, като началникъ на дивиз. артилерия отъ Новиградъ до Каймакчаланъ, не упражняваше оперативно командване. Обаче той можеше и бѣ длъженъ да поеме огневото командване на тѣзи групи, или да назначи такова лице (въ случая к-ра на 8. артилерийски полкъ), което да подготви и управлява цѣлата артилерия (на М. Нидже),

действайки подъ заповѣдитѣ на началника на дивизията и въ връзка съ пех. бригадни командири.

Но числото на пехотнитѣ полкове и голѣмината на позицията налагаха отбраната да се организира по следния начинъ:

Една пехотна бригада съ три полка въ първа линия.

Единъ командиръ на бригадната артилерия (този на 8. артилерийски полкъ).

Три леки близкострѣлни групи: дѣсна — 2/8 артил. отдѣление, за 23 п. п.; срѣдна — 18 артилер. полкъ (1/8 и 1/18 артил. отдѣл.), за 30 п. п.; лѣва—2/18 артилерийско отдѣление, за 10 п. п.

Една тежка (далекобойна) група: щабъ на 2/2 гауб. отдѣл., 3/3 гауб. батарея; 4/2 гауб. батарея; 10.5 и 15 с/м. германски батареи.

Всичко това на фронтъ 10 клм.

Артилерията — на фронтъ до 7 клм., въ готовност да масира огъня на всички (15) батареи предъ центъра и възможно на по-голѣма частъ последователно предъ фланговетѣ.

Оставаше свободенъ щаба на 2/8 п. бригада (който и безъ това командваше само единъ п. п. и то чуждѣ), който можеше временно да бжде освободенъ отъ оперативно командване, или пъкъ му се възложеше изучаването на втора — по-задна позиция.

Командиритѣ на близко-бойнитѣ групи, въ най-близъкъ контактъ съ тѣзи на съответнитѣ пехотни полкове, и въ връзка съ съседнитѣ групи, готови да регулиратъ масирането на огъня, въ участъцитѣ на своитѣ пехотни полкове, когато при нужда се наложи да бждатъ засилени огнево отъ съседнитѣ групи.

Прочие, вмѣсто една идейна организация на командване, създаде се шаблонна такава, отъ стремление да се запазятъ команднитѣ функции на свободнитѣ началници и щабове.

И за това К-рътъ на пех. бригада командва участъкъ съ единъ пех. полкъ (2/8 бр.) и К-ръ на артилерийско

отдѣление — съ една батарея (2/2 гаубично отдѣление).

По този начинъ се вмъкнаха излишни междинни щабове, които по-скоро стѣсняваха, удѣлжаваха мрежата на свързкитѣ и замедляваха командването.

12. Позицията по М. Нидже позволяваше да се развие упорита съпротива на една значителна дълбочина, но решението да се води борба до край само на предната, или на главната позиция, при липсата на покрития, безъ огледъ на жертви и при наличността на по-удобната Леринска позиция, отъ военно гледище не можеше да се оправдае.

Ето защо, необходимо бѣ да се изучи дълбочината на тази позиция, като се опредѣлятъ по-заднитѣ съпротивителни линии и възможността за отстъпление. Това обаче не бѣ направено. Никой отъ артилериститѣ не бѣ напушалъ командното си мѣсто, за да изучи тила.

13. Понеже на предната позиция трѣбваше да се укаже упорита съпротива, разположението и групировката на артилерията следваше да отговаря на нейното очертане и особености. Командирътъ на 8. артилерийска бригада даваше тази свобода на груповитѣ командири, но тѣ не проявиха нужния интересъ, желание и тактъ да преодолеятъ съпротивата на началника на дивизията. А командирътъ на артилерийската бригада самъ и непосредствено не провѣри разположението на батареитѣ и наблюдателнитѣ мѣста, т. е. до колко еднитѣ и другитѣ ще могатъ да изпълнятъ задачата. Сжщото се отнася и до груповитѣ командири.

Въ сжщностъ, 1/8 и 1/18 артилер. отдѣления бѣха изнесени много напредъ и затова направенитѣ своевременно искания отъ тѣхнитѣ командири, за измѣстване батареитѣ на по-задни позиции, бѣха напълно основателни.

Отрицателниятъ отговоръ има за последиствие, че тѣ останаха на заетитѣ още при настѣплението позиции, отъ които, по неволя, по-късно, трѣбваше да бездействуватъ, тъй като неможаха да изпълнятъ главната си задача — да унищожатъ атакуващата неприятелска пе-

хота предъ, върху, или задъ пехотната позиция, а така сжщо да подготвятъ и съдействуватъ на контръ-атакитъ.

14. Незадоволително защитената (окопана) пехота бѣ разположена на гжсто въ окопитѣ, и по този начинъ изложена на безполезни загуби.

15. Групирането на тѣсно пространство по висотитѣ, наблюдателнитѣ мѣста на командиритѣ на отдѣленията и батареитѣ, наистина, улесняваше управлението на огъня (съ гласъ), но ограничаваше наблюдението. Освенъ това тѣ се излагаха на едновременно и лесно неутрализиране. Отъ тѣхъ не се наблюдаваха близкитѣ подстъпи къмъ дветѣ позиции, предъ фронта и съседитѣ.

16. Не бѣ организирана непрекъснатата (денонощна) наблюдателна служба за разузнаване, главно, неприятелскитѣ батареи. Нареджането да се следятъ нощемъ, когато стрелятъ, не изчерпваше въпроса.

17. Картата 1:200,000 (австрийска) не изразяваше истинския видъ на мѣстността. За взаимното разбиране между артилериститѣ и между последнитѣ и пехотнитѣ началници се чувствуваше нужда отъ едно обобщаване въ нумерата и наименованията на мѣстнитѣ предмети и неприятелски батареи. Направеното въ тая посока, въ една отъ групитѣ и въ нѣкои отъ отдѣленията, не бѣ достатъчно. А то бѣ дългъ на щаба на артилерийската бригада. По тази причина липсваше предпоставката за взаимно огнево засилване на отдѣленията и групитѣ.

18. Липсата на предварително установенъ огневи планъ показва, че артилерийското командване не бѣ осигурило управлението на огъня въ случаитѣ, когато артилер. непр. огънь прекъсне връзкитѣ за по-продължително време. То разчиташе за тази целъ само на телефона и въ най-тежкитѣ моменти на боя!

19. Връзки между съседнитѣ артилерийски отдѣления не бѣха прокарани. Това затрудняваше взаимното подпомагане на отдѣленията.

20. Разположенитѣ върху обратния склонъ пехотни

окопи (за скриване отъ земното наблюдение) нѣмаха задоволителенъ обзоръ и обстрелъ — едва 30—40 м. Такива се приготвиха само на главната позиция и то не навсѣкжде. Сжщитѣ имаха видъ на обикновени камени насипи — суха зидария — безъ изкопи, тѣй като каменистата почва не се поддаваше на кирката и лопатата.

Ето защо, това съвсемъ не бѣха закрития за бойцитѣ и подръжкитѣ и вмѣсто да предпазватъ, по-скоро увеличаваха пораженията.

Теленитѣ мрежи отъ вида „хармоники“ не изглеждаха за сериозни препятствия.

На предната позиция укрепяването стоеше още по-зле.

Закритията на батареитѣ не се различаваха много отъ тѣзи на пехотата. Последнитѣ бѣха оградени отъ три страни съ телена мрежа (хармоники).

Артилерийскитѣ наблюдателни мѣста нѣкжде бѣха солидно вкопани въ скалитѣ, дори имаше и блиндирани съ релси.

Всички фортификационни съоръжения, особено батареитѣ не бѣха запазени отъ въздушно наблюдение, доста оживено отъ страна на противника.

21. За стрелба по неприятелскитѣ аероплани, единствения взводъ отъ 3/8 батарея, бѣ слабъ да попрѣчи на неприятелскитѣ въздушни разузнавания, които се извършваха отъ низко и почти безнаказано.

22. Липсата на вода се чувствуваше силно. Войскитѣ страдаха отъ жажда.

23. Нашата авиация не можеше да достави сведения за мѣстоположението на неприятелскитѣ батареи. Земното наблюдение не бѣ организирано за системното имъ и точно откриване.

24. Вследствие голѣмитѣ загуби до 11. IX. включително, неуспѣха на операцията, несгодитѣ на терена, постоянния тероръ отъ неприятелската артилерия (която стреляше денонощно и не допускаше движението на отдѣлни хора денемъ), мълчанието на собственитѣ батареи (които бѣха упрѣквани, за дето отговаряли на

неприятелскитѣ, тъй като тѣ стреляли „отъ страхъ“), постоянното напомняне да се пестятъ снарядитѣ, — моралтъ на бойцитѣ бѣ много пониженъ.

25. Артилерийскитѣ резервъ, отъ 2 батареи, рано бѣ изразходванъ къмъ в. Вичъ и други батареи не бѣха изтеглени. При единъ неуспѣхъ резервътъ на дивизията и на армията оставаше да бжде вкаранъ безъ артилерия.

26. При това състояние морално и материално — на отбраната, налагаше се тънко заемане окопитѣ отъ първа линия, като владението на позицията, да се обоснове на контръ-атакитѣ, добре подготвени отъ артилерията, и на съпротива въ дълбочина, каквато мѣстността допущаше. Но да се брани М. Нидже по главната позиция на всѣка цена, безъ огледъ на загубитѣ, и да се рискува артилерията, бѣ фатална грѣшка, която дивизионното командване не виждаше, макаръ често да му се изтъкваше.

(Продължава)

Полков. *Дошкиновъ*

АРТИЛЕРИЙСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ТОМЪ 42

БОЯТЪ НА МАЛКА НИДЖЕ.

(Продължение отъ кн. 7-а, год. V).

VIII. СРАЖЕНИЕТО НА МАЛКА НИДЖЕ ПЛАНИНА.

1. Боятъ на 12. септемврий, 1916 г.

(Приложение № 2)*).

Частитѣ отъ 8. пех. дивизия (1. и 2. п. бригади), разположени за отбрана на М. Нидже, въ 5 ч. 30 м., на 12. септемврий, бѣха разбудени отъ внезапно открития масовъ артилерийски огънь на противника.

„Източната армия“ започваше офанзива.

III. сръбска армия (Дунавската и Вардарска дивизия въ първа линия и Моразската въ втора) имаше задача да атакува по фронта отъ изтокъ, въ посока на с. Горничево, а войскитѣ на генералъ Кордоние (156 фр. дивизия, руската бригада въ първа линия и 57 фр. дивизия въ втора) отъ югъ да обхванатъ дѣсния български флангъ.

Въ този день едновременно трѣбваше да се овладѣятъ:

Отъ сѣрбитѣ — Малка Нидже, а отъ французитѣ — Малка рѣка планина.

Добре разпредѣлениятъ и точенъ огънь обхващаше пехотнитѣ, артилерийски позиции и наблюдателни мѣста, отъ езерото до Чеганъ, съ най-голтма гжстота въ участъка на 30 п. п.

При промѣнлива интензивность стрелбата продължи до вечерята.

*) Приложение № 2 е въ края на статията въ кн. 7.

Използувайки тъмнината, сръбската пехота въ ранни зори бѣ преминала въ настѣпление.

Въ участъка на 23 п. п., на дѣсния флангъ, къмъ 8 ч. и 30 м., сръбитѣ бѣха доближили теленитѣ мрежи, като навсѣкжде сж били спрѣни съ артилерийски, пехотенъ и на мѣста бомбовъ огънь на отбраната.

Въ участъка на 30 п. п., преди разсвѣтъ, съ изнепада, тѣ завладѣли челото (съ тритѣ цицки) на плоската висота, слабо заета съ наблюдателни постове отъ 5. рота.

Неокопанитѣ стрелци не сж могли да окажатъ съпротива и вѣроятно, сж били пленени.

Въ участъка на 10 п. п. настѣпление не бѣ отбелязано, обаче 3. дружина отъ полка презъ цѣлия день бѣ обстрелвана отъ сръдни минохвъргачки и даде твърде много загуби.

Успѣхътъ на сръбитѣ на плоската висота бѣ забелязанъ едва къмъ 8 часътъ, отъ наблюдателнитѣ мѣста на артилериститѣ (3/18 батарея и 1/18 артилер. отдѣление) и наскоро потвърденъ отъ пехотата. На това мѣсто противникътъ бѣ поставилъ и картечници.

Същевременно, артилерията на отбраната предприе огневи нападения, като обстрелваше срещулежащитѣ пехотни окопи, настѣпващитѣ групички, а тежкитѣ батареи — по неприятелскитѣ батареи. Стрелбата бѣ сдържана, защото трѣбваше да се пазятъ снарядитѣ за по-решителни действия и моменти.

По-енергично се намѣсиха 2/3 и 15 с/м. батареи, за да спратъ настѣплението срещу дѣсния флангъ на 23 п. п.

Изгубването челото на плоската висота, като лишаваше 3. рота отъ наблюдение, поставяше въ опасностъ находящитѣ се въ лѣво 3/30 дружина и 10 п. п.

За ограничение постигнатия успѣхъ и възстановяване положението при 2/30 дружина, едва къмъ 11 часътъ, командирътъ на 30 п. п. направи следнитѣ разпореждания:

4. дружина да изпрати една рота (15-а) за подкрепа на 2. дружина;

3. дружина да усили дѣсния си флангъ (9. рота) съ единъ взводъ (отъ 11. р.).

2. дружина да настѣпи и възвърне челото на плоската висота (цицкитѣ).

1/18 артилер. отдѣление да подкрепи преднитѣ роти отъ 2. дружина, които ще настѣпятъ.

Командирътъ на отдѣлението, за изпълнение поставената му задача, въ 11 ч. и 30 м. заповѣда на батареитѣ да започнатъ артилерийска подготовка, като раздѣли участъка между 1/18 и 3/18 батареи, а на 4/18 батарея, поради това, че висотата бѣ въ мртвата ѝ зона, възложи неутрализиране окопитѣ на конусообразната висота — 600—700 м. задъ обекта на другитѣ две батареи.

Огънятъ на последнитѣ бѣ точенъ и продължителенъ, но втора дружина не настѣпи.

Въ 13 ч. 15 м. командирътъ на 1/8 п. бригада, като упрѣкваше Шейновци за слабата съпротива и инертностъ, заповѣда на 30 п. п.:

„Предната позиция да се запази на всѣка цена, а загубенитѣ окопи да се заематъ обратно.“

За подготовка на тази, втора контръ-атака, той нареждаше да участвува 1/18 артилер. отдѣление, „като съдействува съ силенъ огънь“.

За начало на действието опредѣляше 14 часътъ, но момента за извършване на удара оставяше на изпълнителитѣ.

Последниятъ не бѣ опредѣленъ и отъ командира на полка.

Въ назначеная часъ 1/18 и 3/18 батареи наново започнаха подготовка на атаката. Независимо отъ това, крѣтъ на отдѣлението поиска да бжде подпомогнатъ отъ батареитѣ на 8 артилер. полкъ.

Следъ продължителна стрелба, само на дветѣ батареи, 2. дружина пакъ не настѣпи. Виждайки бездействието на последната, около 15 часътъ командирътъ на отдѣлението запита командира на 30 п. п., кога ще се произведе атаката. Той допълни, какво, „ако стрел-

бата продължава и дружината не настъпи, снарядитъ ще се изчерпят“. Контър-атака пакъ не последва.

Въ 16 ч. 40 м. командирътъ на 30 п. п. за трети пътъ заповѣда: 2. и 3. дружини да настъпятъ и завладѣятъ „цицкитъ“, като имъ съдѣйствува 1/18 артилерийско отдѣление.

Последното, обаче, бѣ намалило силата на огъня, а 2. дружина продължаваше да бездействува.

Около това време, изпратенитъ отъ полковата поддръжка роти пристигнаха на опредѣленитъ имъ мѣста:

При 2. дружина, въ 16 ч. — 15. рота, въ 17 ч. — 16. рота съ единъ тежко картеченъ взводъ;

Задъ междината на 2. и 3. дружини — 4. рота, която трѣбваше да контъръ атакува съвмѣстно съ другитъ роти.

Но 7. и 8. роти — поддръжка на 2. дружина — не бѣха вкарани въ боя, затова въ долѣтъ, на ограниченъ фронтъ, се събраха 4 роти, които си прѣчеха и излагаха на лишни загуби.

Въ 17 ч. 20 м. командирътъ на 30 п. п. за четвърти пътъ заповѣда да се атакува, като разпореди:

„Точно въ 19 часѣтъ дайте сигналъ съ червени ракети отъ 2. дружина и почнете настъплението. Артилерията ще ви съдействува. По дадения сигналъ дветъ дружини да настъпятъ едновременно“.

Командирътъ на 2. дружина, изпълнявайки тази заповѣдъ, засили бойната частъ съ 8. рота (между 6. и 5.) и съ 7. — въ лѣво отъ 5. рота. Въ дружинна поддръжка останаха: 16. рота — задъ дѣсния флангъ на 6. и 15. рота, 2 картечници и два взвода отъ 4. рота — задъ 5. и 7. роти.

Въ 19 ч. 30 м. ротитъ бѣха готови да почнатъ движение.

Въ назначеная часъ (19), 1/18 артилерийско отдѣление съ 1/18 и 3/18 батареи започнаха артилерийска подготовка на „цицкитъ“. Наскоро, обаче, се стъмни, тѣ пренесоха огъня въ дълбочина и, уредявайки го, къмъ

20 ч., прекратиха сселбата, тъй като се съобщи, че дружинитъ сж заели обектитъ си.

Насъплението на пехотата се извърши така:

На дѣсния флангъ — 8. рота съ два взвода въ бойна частъ трѣгнала въ контъръ атака, но била спрѣна отъ пех. огънь. Съ другитъ два взвода отъ поддръжката, ротниятъ командиръ продължилъ настъплението, достигналъ и заелъ обекта си.

Въ центъра 5. рота (3 взвода) достигнала и заела обекта си, като пленила една картечница и 4 войника. Наскоро следъ това ротниятъ командиръ билъ раненъ и разколебанитъ войници се върнали въ изходното си мѣсто.

На лѣвия флангъ 7. рота (3 взвода) и 1 взводъ отъ 5. рота настъпили и заели обекта си.

Но седемтѣхъ роти отъ 2. и 3. дружини се бѣха размѣсили доста и занощуваха безъ да се уредятъ.

Едновременно съ тѣзи действия, командирътъ на 3. дружина усили дѣсния си флангъ съ дветъ роти отъ поддръжката (11. и 12.).

Загубитъ презъ този день бѣха значителни*)

Вследствие силния огънь, телефоннитъ връзки на артилерията постоянно прекъсваха. Повечето отъ наблюдателнитъ мѣста на артилерийскитъ командири и батареитъ отъ 1/8 и 1/18 артилерийски отдѣления бѣха бити съ точенъ огънь и понесоха загуби. Дветъ отдѣления дадоха общо убити и ранени офицери и войници 20 души и коне 13. Новѣпрѣки това и въ най-опаснитъ моменти не оставиха безъ подкрепа своята пехота.

Предъ видъ несгодното положение и голѣмитъ загуби на 3/10 др., които ѝ нанасяха неприятелскитъ минохвъргачки, командирътъ на 10 п. п. сжщата вечеръ донесе за това въ щаба на 2/8 п. бригада, като изтъкваше, че е невъзможно прехранването на войницитъ, вследствие огъня, близостята на противника и липсата на закрития. Той настоятелно молѣше за корекция на заетата позиция.

*) Вижъ таблици № № 2 и 3 (приложения № № 6 и 7) въ края на статията.

„Ако полка остане въ това положение, края може да бжде печаленъ“ — завършваше той.

Едновременно съ действията при Горничево, срещу усилената бригада на полковникъ Тасевъ, се развиваше съ успѣхъ настѣплението на войскитѣ на генералъ Кордоние. До вечерята руската бригада зае к. к. 1414 и 1348.

Подъ влияние на настоятелнитѣ искания за подкрепления, отъ командиритѣ на 51 п. п. и на 3. конна бригада, и, считайки, че момента за отстъпление отъ предната позиция — Рудникъ—Новиградъ, е вече настѣпилъ, командирътъ на 3/6 бригада реши, на 12 срещу 13, да опраздни сѣщата и се отбранява на Мала рѣка планина.

За това си решение той уведоми началника на 8. дивизия.

Въ сѣщия день, срещу 3/8 и 1/3 п. бригади, сѣрбитѣ настѣпваха къмъ новитѣ позиции на тѣзи бригади, разположени по билото на Старковъ гробъ, отъ в. Кюнецъ до в. Каймакчаланъ.

Въ този день, въ участъка на М. Нидже, загубитѣ и изстрелянитѣ артилерийски бойни припаси сѣ следнитѣ:*)

Общо въ 23, 30 и 10 пехотни полкове (10¹/₂ др.) убити и ранени офицери 4, войници 400, изчезнали войници 5 — или всичко около 5% (отъ около 8,000 бойци).

Общо въ 12 батареи убити и ранени офицери и войници 20

„ „ „ „ „ „ коне 13

Срѣдния разходъ на бойни припаси за пол. орждия 116 сн.

„ „ „ „ „ „ гауб. „ 63 „

Най-много е изстреляла 2/8 п. батарея — на крайния дѣсенъ флангъ — 1075 снаряда.

Най-малко — 6/18, на лѣвия флангъ — 126 снаряда.

*) Вижъ таблици №№ 1, 2 и 3 (приложения 5, 6 и 7) въ края на статията.

2. Оценка върху командването и действията на 12. септемврий.

1. Отъ изложеното до тукъ, за боя на 12.IX. е очевидно, че постигнатиятъ успѣхъ отъ противника—овладяване плоската висота — бѣ незначителенъ. Но предприетитѣ контръ атаки бѣха напълно умѣстни, тъй като разширението на успѣха би станало опасно за сѣседитѣ.

За успѣшното имъ извършване не бѣ нужно участието на две дружини. Случаятъ искаше да се струпа върху висотата мощенъ артилерийски огънь, който щѣше да подигне отпадналия моралъ на бойцитѣ и тѣ съ единъ скокъ можеха да се отзоватъ въ неприятелската линия. Успѣхътъ би билъ сигуренъ, защото противникътъ нѣмаше закрития.

Прочее, за постигане поставената задача трѣбваше да се привлече огъня на повече артилерия.

Дължината на фронта на артилерията, северно отъ шосето, позволяваше това. Тамъ се намираха 9 полски и 2 гаубични батареи. Но целта за 1/8 отдѣление и 4/18 батарея бѣ въ мъртвата зона, а за 2/18 отдѣл. доста въ страни и въ ненаблюдаема зона. Вънъ отъ това командирътъ на дѣсната група не пожела да вкара повече батареи. Ето защо, задачата остана да се изпълни само отъ дветѣ батареи, находящи се въ участъка на 2. дружина.

За успѣшното съдействие отъ сѣседнитѣ отдѣления, задачитѣ на сѣщитѣ трѣбваше да се посочатъ отъ командира на 1/18 артилер. отдѣление. Последниятъ бѣ въ близка връзка съ командира на 30 п. п., който ръководѣше контръ-атаката. За този случай бѣ необходима телефонна връзка между сѣседнитѣ отдѣления, каквато липсваше.

2. При назначаване началото на действието (артилерийска подготовка), не се опредѣляше колко време ще трае стрелбата и въ кой моментъ ротитѣ да отидатъ въ ударъ. Съ това може да се обясни бездействието на сѣщитѣ.

3. Изобщо, въ този денъ отдѣленията действуваха въ участъцитѣ на свойтѣ пех. полкове, безъ да се взаимно подпомагатъ. Не рѣдко бѣха случаетѣ, когато командиритѣ на групитѣ опредѣляха: коя батарея, гдето да стреля, по коя цель, съ което се увреждаше доброто управление на огъня и пренабрѣгваха командиритѣ на отдѣленията.

Тежкитѣ батареи участвуваха въ боя, като поражаваха ту батареитѣ, ту пехотата на противника.

Полскитѣ батареи — изключително неприятелската пехота.

4. Нито една батарея не смѣни позицията си, въпреки, че много отъ тѣхъ бѣха добре известни на неприятелската артилерия, че дадоха жертви и, че имаше запасни позиции.

5. Командирътъ на артилерийската бригада въ този денъ не упражни никакво командване, огнево или тактическо. Това той бѣ предоставилъ на груповитѣ (полкови) командири.

3. Боятъ на 13. септемврий.

(Приложение № 3)*)

Вследствие решението да се напусне линията Рудникъ — Нови градъ, а въ връзка съ това невъзможността да се остане повече на масива Св. Спиридонъ, началникътъ на 8 п. дивизия, въ 22 часътъ, на 12-септемврий, разпореди 23 п. п. да напусне последния и заеме за отбрана главната позиция по Малка Нидже, южно отъ с. Горничево.

Въ изпълнение на това, командирътъ на 1/8 бригада заповѣда:

2/23 дружина още сжщата нощъ да отстъпи на главната позиция по пята Патели — Суровичево—Церово.

4/23 дружина (бригадната подрѣзка) временно да заеме билото по М. Нидже — висотитѣ: с. и. отъ Горничево—„Гористата“—„Голата“ и южно отъ последната.

*) Приложение № 3 е въ края на статията.

Батареитѣ отъ 8. артилер. п. да останатъ на сжщитѣ си позиции („за да не се разколебае духътъ на пехотата, като види, че отстъпва и артилерията“).

Сжщиятъ съ оперативна заповѣдъ (№ 17) отъ 23 ч. 30 м. опредѣляше участъцитѣ на полковетѣ:

23 п. п. (1 1/2 др. и 6 картечници) отъ с. Петърско-до Гористата висота (изключена).

30 п. п. (4 дружини и 8 картечници) — отъ Гористата висота до в. Висина (изключенъ).

Съ № 1038 к-рътъ на бригадата съобщи на 30 п. п. за изпразването на Св. Спиридонъ.*)

Следъ неспокойно преминалата нощъ, къмъ 10 ч. на 13-й, положението въ участъка при 1/8 п. бригада бѣ:

23 п. п. се устройваше на „главната“ позиция, южно отъ гористата висота, по която нѣмаше никакви окопи.

30 п. полкъ оставаше на „предната“ позиция, като дѣсниа му флангъ отстоеше на 2 км. предъ лѣвия на 23 пехотенъ полкъ. Седемтѣхъ роты отъ 2. и 4. дружини (безъ 13. рота), на гжсто залепени върху склона на плоската висота, отъ дветѣ страни на щаба 2. дружина. Предъ тѣхъ, рѣдка верига стрелци на открито върху платото, на 100—150 м. отъ цицкитѣ. По въ лѣво, 3. дружина заемаше предната позиция, съ 4-тѣхъ си роты въ първа линия. Въ полкова подрѣзка: 13 рота при Горничево и 1. дружина (безъ 4. рота) задъ 3. дружина.

10 п. п. на предната позиция безъ промѣна въ разположението му. Всички батареи запазиха позициитѣ и наблюдателнитѣ си мѣста.

Рано сутринята, неприятелската артилерия поднови намалената презъ нощта огнева дейность, а частитѣ отъ Вардарската дивизия започнаха настѣпление къмъ новата позиция на 23 п. п. Къмъ 10 ч. тѣ преминаха рѣката и навлѣзоха въ мртвата зона на батареитѣ отъ групата Ватевъ.

*) К-ра на 30 п. п. твърди, че не билъ знаеялъ за оттеглянето на 23 п. п.

Къмъ 12 часътъ преднитѣ имъ линии се изкачваха по източнитѣ склонове на М. Нидже и групираха въ Горничевскитѣ лозя, където бѣ междината на 23 и 30 п. п., незаета до тогава. За запълванието ѝ бѣ изпратена 3/30 рота, която зае гористата висота, южно отъ шосето, надъ лозята.

Висотата не бѣ укрепена и войницитѣ останаха на открито.

Следъ пладне сѣрбитѣ почнаха да обхващатъ дѣсния флангъ на 2/30 дружина. Последната изпрати къмъ този си флангъ два взвода, които заеха позиция съ фронтъ на югоизтокъ.

Малко по-късно започна настѣпление северно отъ шосето (Дунавската дивизия). Тукъ то ставаше бавно, по единично и на малки групи, които се събираха предъ 3/30 дружина, въ нанаблюдаемата зона на 1/18 артил. отдѣление. Движението продължи до вечерята. Въ участъка на 10 п. п. настѣпление нѣмаше. Тукъ разстоянието между дветѣ страни бѣ 150—200 м.

Изобщо, този день сѣрбитѣ използваха за сближаване, което тѣ подкрепиха съ артилерийски огънь, насоченъ по нашитѣ батареи и пехотни окопи, съ най-голямъ интензивностъ срещу 30 п. п.

Артилерията на отбраната, първоначално, трѣбваше да съдействува на 30 п. п. за възвръщане на „цицкитѣ“, които сѣрбитѣ държаха здраво, обаче започналото настѣпление попрѣчи на това.

Отъ вси страни пехотнитѣ началници искаха артилерийска помощъ. Отзовавайки се на настоятелнитѣ молби за такава, командирътъ на дѣсната група направи следното разпредѣление на огъня:

5/8 батарея — Воденското шосе;

2/8 и 6/8 батареи — склоноветѣ и долинитѣ на „Св. Спиридонъ“;

1/8, 3/8 батареи и 3/3 гауб. взводъ — предъ 30 пех. полкъ;

1/18 артилер. отдѣл. — предъ фронта на 30 п. п. (3/30 др.);

10'5 и 15 с. м. герман. батареи — борба съ неприятел. батареи.

Но снарядитѣ трѣбваше да се пестятъ, за това артилерийския огънь бѣ незадоволителенъ по сила.

Прочие, нашата артилерия неможа да спрѣ неприятелското настѣпление. Оставаше ѝ да стори това при извършване непр. ударъ, или следъ евентуалното заемане окопитѣ. Но както се помена вече, условията не бѣха благоприятни за това. Неприятелската пехота и нашитѣ окопи бѣха въ мртвата зона на съответнитѣ артилерийски отдѣления, а другитѣ нѣмаха наблюдение върху съседнитѣ полкови участъци.

Морала на лишената отъ сносни закрития пехота бѣ силно разколебанъ отъ понесенитѣ загуби, отъ угнетяващото действие на неприятелската артилерия и мълчанието на собственитѣ батареи.

Много отъ пехотнитѣ малки началници бѣха излѣзли отъ строя.

Подъ влияние на понесенитѣ загуби и донесенията на командира 2/8 п. бригада за необходимостта да се напусне предната позиция, като неудобна за отбрана, началникътъ на 8. дивизия разреши на 13 срещу 14, 10 п. п. да се оттегли на главната позиция — билото на М. Нидже около в. Висина, като удѣлжи лѣвия си флангъ и влѣзе въ връзка съ 55 п. п. на в. Кюнецъ.

Сжщевременно по телефона бѣ съобщено въ 1/8 бригада:

„Разрешава се на частитѣ, чиито позиции сж неудобни за отбрана и страдатъ много отъ неприятелския огънь, презъ нощта 13/14 да се оттеглятъ на главната позиция“. Сжщото разпореждане бѣ направено и до командира на 10 п. п. полкъ.

Въ изпълнение горното, командирътъ на 1/8 бригада съ телефонограма (1092) до командира 30 п. п. разпореди: „Ако има части много издадени предъ фронта на полка ви, не сж удобни за отбрана и страдатъ отъ неприятелския огънь, можете тази нощъ да ги оттеглите на главната отбранителна линия, като днесъ

предварително разузнаете мѣстата имъ. На последната се дръжте на всѣка цена. Разпореждане е направено и до командира 10 п. п.“

Командирътъ на 30 п. п. съ № 27 префразираща заповѣдта и безъ да посочи, кои части трѣбва да отстъпятъ и кои не, разпредѣли главната позиция на два участъка, лѣвъ и дѣсенъ, които трѣбваше да се заематъ, следъ напуцане предната позиция.

Отъ своя страна, командирътъ на 1/30 дружина, като получи горната заповѣдъ, направи разпореждане за отстъпление, следъ мръкване, и изпрати на командира на озадъ находящото се 1/18 артилер. отдѣление следното съобщение: „... Тази вечеръ преднитѣ роти отъ полка ще се оттеглятъ на главната позиция — окопитѣ между 3. и 4. батарея и на северъ. Вашитѣ две батареи оставатъ съвсемъ открити и незащитени. Донесете това, моля, на командира на полка, за да предизвикате заповѣдъ за промѣняване на позицията, защото за утре не мога да гарантирамъ запазването имъ“.

Сдържанието на донесението веднага бѣ докладвано на командира на дѣсната група (8 артилер. полкъ), който бѣ помолень да разреши премѣстването на тѣзи батареи (3/18 и 4/18) на по-задни позиции, като се изтъкна, че противникътъ е навлѣзълъ въ мртвата зона на сжшитѣ. Подобно донесение отпрати и командирътъ на 1/8 артилер. отдѣление.

Като се убеди въ основателността на тѣзи донесения, командирътъ на 8 артилер. полкъ поиска отъ този на 1/8 пех. бригада разрешение въ сжщия смисълъ за 1/8, 3/8, 6/8, 3/18 и 4/18 батареи, мотивирайки това, какво „отъ досегашнитѣ си позиции тѣ не ще могатъ да изпълняватъ задачата си, а по-късно не ще могатъ да отстъпятъ...“

Командирътъ на 1/8 бригада отговори: „Цѣлиятъ полкъ нѣма да се оттегли, а само нѣкои много изнесени напредъ части. Нито крачка назадъ отъ сегашнитѣ мѣста батареитѣ да не отстъпватъ“.

Сжщиятъ въ 18 ч. 30 м. съ телефонограма (1104) до командира на 30 п. п. между другото разпорежди: „Припомнявамъ ви заповѣдта № 17: полка да отбранява упорито участъка си отъ главната отбранителна линия до лѣсистата (гориста) висота, включително (южно отъ шосето). Тази висота да се осигури, защото прикрива батареитѣ около с. Горничево. Отдѣлението, което сте оставили на нея, не е достатъчно за нейната защита. Да се земе съ цѣла рота, като денемъ се поставя рѣдна верига или постове, а нощемъ съ цѣла рота. Назначената рота отъ бригадната поддръжка е за прикрытие на батареитѣ, а не и да заема участъкъ за отбрана... Не трѣбва да разбирате криво заповѣдта 1902, че тази нощъ всички могатъ да се изтеглятъ на главната позиция. Могатъ да се отдрѣпнатъ само нѣкои много издадени части, които сж най-изложени. Забранявамъ оттеглянето на всички части. Имайте предъ видъ, че въ участъка на полка ви се намиратъ всички батареи, които ще останатъ на мѣстата си и вий сте отговорни за тѣхната охрана... Никакво отстъпление безъ заповѣдъ да не се допуца, то ще се счита за престъпление и ще се преследва най-строго“.

Следъ горнитѣ разпорежди, въ последвалия телефоненъ разговоръ между командиритѣ на 1/8 и 8. артилер. бригада, следъ като първиятъ изложи нуждата отъ премѣстване батареитѣ по-назадъ, вториятъ отговори: „Началникътъ на дивизията счита, че, ако батареитѣ се оттеглятъ назадъ, ще се прояви боязливостъ, затова той не разрешава да се мѣстятъ на единъ и повече клм. Малки корекции могатъ да се правятъ. За по-големи да се иска разрешение, следъ проучване; желателно е да се поставятъ орждия, които да фланкиратъ долината на рѣката“.

Въпрѣки даденитѣ разяснения, дружинитѣ отъ 30 п. п. почнаха да се оттеглятъ: 2/30 въ безпорядкъ около 20 ч., а 3/30 въ редъ къмъ 22 ч. Последната около 23 ч. бѣ на главната позиция. Когато командирътъ на полка донесе въ бригадата за оттеглянето на

последния, отъ тамъ бѣ запитано: Защо? Командирътъ на 30 п. п. отговори, че друга позиция предъ главната нѣма, и че това било направено, защото и 10 п. п. въ лѣво отстъпилъ. Бригадниятъ командиръ му заповѣда да поправи положението, и да знае, че на него ще падне всичката отговорностъ за батареитѣ.

Командирътъ на 30 п. п. реши и заповѣда, всички, които сж отстъпили, да се върнатъ на предната позиция.

Сърбитѣ, обаче, бѣха се настанили въ опразненитѣ окопи и отъ плоската висота напредваха къмъ главната позиция.

Само 3. дружина изпълни горната заповѣдъ: 10. рота безъ съпротива зае окопитѣ, които бѣха още празни, обаче въ дѣсно 11. рота, два взвода отъ 12. и единъ отъ 9. бѣха посрещнати съ пушеченъ и картеченъ огънь. Тѣ залегнаха съвсемъ на открито. Дружината остана изолирана. Втора и четвърта дружина се устройваха на главната позиция при Горничево, безъ да опитатъ да се върнатъ на старитѣ си мѣста.

3/18 батарея оставаше предъ окопитѣ на главната позиция, изложена на пленяване. Въ това време командирътъ на 1/8 п. бригада увѣряваше, че 30 п. п. ще контъръ атакува и си възвърне предната позиция.

За изяснение на положението, командирътъ на 1/18 артилер. отдѣление изпрати единъ подофицерски артилерийски патрулъ къмъ 2/30 дружина, за да разузнае какво става при тази дружина. Патрултътъ при завръщането си донесе, че дружината е отстъпила въ безпорядкъ, че въ нѣкои роти имало паника и, че сърбитѣ преминали рѣката.

Това бѣ донесено въ полка и бригадата, като се молѣше да се разреши премѣстване 3/18 батарея, не вече назадъ, а въ лѣво, за да влѣзе вжтре въ обратната и заеме запасната позиция на 4/18 батарея. Отговорътъ бѣ отрицателенъ. Увѣряваше се пакъ, че 30 п. п. ще се върне на предната позиция.

Все пакъ изпрати се 4/30 рота за прикритие на батареята. Ротата се разположи въ дѣсно отъ сжщата, задъ каменната ограда на близката нива.

При 30 п. п. положението бѣше хаотично. Въ реляцията си ето какъ го рисува командирътъ на този полкъ: „Заповѣди и контъръ заповѣди идѣха една следъ друга.

По-долнитѣ началници не знаеха какво да правятъ. На полка се възлагаше охраната на батареитѣ, но не му се позволяваше да ги мѣсти, като ги държи до самитѣ окопи. А 3/18 батарея да стои дори предъ телената мрежа“.

Това рисковано положение, щабътъ на дивизията оправдаваше и съ желанието „да може артилерията да действа противъ неприятелската далекобойна и тежка артилерия“.

Цѣлата нощъ артилерийскитѣ командири отъ 1/8 и 1/18 артилерийско отдѣление молѣха и настояваха за оттегляне на батареитѣ, поради „неудобнитѣ“ позиции и „сигурната катастрофа на другия денъ“, но началникътъ на 8. дивизия остана непоколебимъ въ решението си. „Нито крачка назадъ“, „достатъчно е да се гърми, безъ да се гледа на попаденията“, бѣ отговора, който артилериститѣ получиха после полунощъ.

Последнитѣ прекараха нощта въ напрегнато състояние, безъ да могатъ да затворятъ очи.

Само взвода отъ 3/8 батарея (при Горничево) получи разрешение да се премѣсти при 6/8 батарея, съ задача да действа предъ дѣсния флангъ на 30 п. п. Премѣстиха се и наблюдателнитѣ мѣста на командиритѣ 1/8. 5/8 и 3/3 гауб. взводъ, които заеха такива при командиритѣ на отдѣленията си. Освенъ това, 5/8 батарея промѣни посоката, за да съдействува на 30 п. п.

Въ участъка на 10 п. п. сърбитѣ извършиха незначителни движения, обаче, неприятелския артилерийски и миненъ огънь се води съ голѣма сила.

Нашитѣ батареи и тукъ отговаряха умѣрено, обстрелвайки настѣпващитѣ пехотни части въ участъка на полка.

Само 2/18 батарея съдействуваше предъ 30 п. п., а 3/3 гаубиченъ взводъ и 4/2 не с. с. гауб. батарея водиха борба съ неприятелскитѣ батареи. Командирътъ на 10 п. п., по следния начинъ, характеризира дейността на батареитѣ отъ лѣвата група: „Неприятелската артилерия биеше пехотнитѣ окопи и батареитѣ. Неговата целъ бѣ съ машини да унищожитѣ бойцитѣ и убие духа имъ. Нашата артилерия пасуваше. Това би било оправдано, ако противникътъ атакуваше масово. Върху 4/2 гауб. батарея се изсипаха стотици снаряди. Батареята мълчеше, а другитѣ не я подържаха. Това лошо влияеше на пехотата“.

Следъ настѣпване на нощта, полкътъ започна заповѣданото оттегляне на главната позиция, което се извърши въ пълненъ редъ, и незабележано за противника. Отстъпиха само 2. и 3. дружини, а първа остана на мѣстото си.

Началникътъ на дивизията разпореда (№ 441) до 1/8 и 2/8 п. бригади:

„Въ 1-а линия да се оставятъ тънки вериги, а подрѣжкитѣ да се разположатъ на закрито. Всѣка атака да се посреща съ контъръ-атака. *Безъ заповѣдь, никой да не отстъпва*“.

Въ участъка, Вичъ—Мала рѣка—Петърско (3/6 бригада), къмъ 9 часътъ, всички пехотни и артилерийски части, съ изключение на прикриващитѣ и конницата, бѣха пристигнали на главната позиция, която заеха по следния начинъ:

51 п. п. — 9 роты, 1 1/2 батареи, 3/4 ескадр. отъ к. 1415 до с. Айтосъ;

52 п. п. — 3 дружини, 5 1/2 батареи отъ с. Айтосъ до с. Петърско;

3 к. бригада и 1 дружина—въ бригадна подрѣжка около с. Неговани;

15 п. Лом. полкъ — 3 дружини въ движение къмъ к. 1415, а 4/15 дружина и 1 ескадронъ въ—с. Рула.

Следъ 9 1/2 ч. войскитѣ на генералъ Кордоние почнаха движение къмъ Мала рѣка планина.

Къмъ 20 ч. преднитѣ му части достигаха: с. Висани (1 п. п. и 3 бат.) — к. 1646 (2 роты) — с. Прекопана (2 дружини) — с. Зеленичъ — с. Долно Неволяни — с. Любетино — с. Спанча — Екши-су — Сотиръ (3 дружини) — Суровичево (2 дружини).

Същото време отрядътъ на майоръ Кабакчиевъ се е намиралъ на линията Звезда—Биклища — в. Бучъ — южно Дрѣновени. Срещу него противникътъ прояви слаба дейность.

Въ участъка на 3/8 п. бригада, настѣпването на сърбитѣ бѣ спрѣно въ дола на р. Бродъ. При 1/3 бригада к. 2368 бѣ изгубена.

Въ този день въ участъка на М. Нидже загубитѣ и изстрелянитѣ бойни припаси сж следнитѣ (вижъ приложения № № 5, 6 и 7):

Общо въ 23, 30 и 10 п. п. (10 1/2 др.) убити и ранени офицери 1 и войници 333, изчезнали офицери и войници 5 —

Или всичко загуби около 4.5% (отъ около 7600 бойци).

Общо въ 12 батареи убити и ранени офицери и войници 4, убити и ранени коне 12.

Срѣдния разходъ на бойни припаси на пол. орджия — 104 снаряда, на пол. гаубица — 83 снаряда.

Най-много е изстреляла 6/8 батарея — 863 снаряда, а най-малко 4/18 батарея — 82 снаряда.

4. Оценка върху командването и боя на 13. септемврий.

1. Оттеглянето на 23 п. п. (на 12/13) постави въ опасно положение дѣсния флангъ на 30 п. п. По мѣстността нѣмаше преградна позиция, която да свърже тѣзи два полка. Положението бѣ такова, че се налагаше да се оттеглятъ и 30 и 10 п. п.; още повече, че тѣ

бъха лишени отъ закрития на предната позиция и се излагаха на отдѣлно разбиване.

2. Оттеглянето и на 10 п. п. (на 13/14) на главната позиция отекчаваше още повече положението на 30 п. п., който се излагаше вече на ударитѣ отъ фронта и двата фланга. Като се прибави: моралното състояние на последния, и даденото разрешение за напусчане неудобнитѣ и изложени части отъ позицията, решението на командира на полка за оттегляне на главната позиция бѣ правилно. Обаче той бѣ длъженъ да съобщи това въ щаба на бригадата, за да се взематъ мѣрки за артилерията. Така щѣше да се отбѣгне връщането на полка и създадения безпорядъкъ, който убиваше морала и вѣрата на частитѣ въ командването.

3. Формата, въ която бѣ дадено разрешението отъ щаба на дивизията и 1/8 п. бригада, бѣ съвсемъ неопредѣлена — стереотипна.

Много естествено, тя причини бъркотия. Ако не дивизията, то поне бригадата бѣ длъжна да познава до подробности разположението на 30 п. п. и да опредѣли точно, кои пунктове могатъ да се напуснатъ и кои не.

4. Оттегленитѣ на главната позиция части, заедно съ дружиннитѣ и полковитѣ подрѣзки, батареитѣ и артилерийскитѣ наблюдателни мѣста, образуваха тѣсна ивица, чиято дълбочина въ участъка на 30 п. п. не надминаваше 100—150 м. Така на гжсто струпани, тѣ бѣха и незащитени отъ артилерийския огънь на противника. Когато последниятъ обхване пехотнитѣ окопи, неминуемо трѣбваше да засегне наблюдателнитѣ мѣста, резервитѣ, батареитѣ и обратно.

5. Близкитѣ подстъпи можеха да се биятъ само съ фланговъ огънь отъ малкото картечници (по две на дружина).

6. Разположението на пехотнитѣ окопи, близо задъ топографическия гребенъ, не даваше възможность за

огнево действие по фронта, отъ пушкитѣ и картечницитѣ, на повече отъ 20—30 м.

Фронталенъ огънь отъ батареитѣ бѣ невъзможенъ на малкитѣ и най-близки разстояния. За фланкируваща стрелба, която би била възможна, макаръ и не много надеждна, тѣ не бѣха подготвени. Следователно, за движението на противника отъ предната до главната позиция, включително извършване удара, не съществуваха никакви препятствия.

7. Така образуваното кордонно разположение, поради липса на закрития и на резерви, лесно можеше да бжде разкжсано. За извършване контръ-атаки по главната позиция и за преграждане евентуалния пробивъ, артилерията неможеше да окаже никакво съдействие. Освенъ това съ падане пехотнитѣ окопи, неминуемо и веднага трѣбваше да паднатъ въ пленъ отзадъ разположенитѣ батареи.

Прочие, ясно бѣ, че за защитата на главната позиция, артилерията бѣ обречена на бездействие и при неуспѣхъ на пленяване.

8. Ако командването на дивизията познаваше истинското положение на отбраната, то сигурно не би упорствувало да се държатъ батареитѣ на старитѣ позиции, а би разпоредило, да се оттеглятъ, още същата нощъ, на съответстващи по-задни такива.

Но въпроса е, когато то се познаваше отъ подолнитѣ пехотни и артилерийски началници (бригадни и полкови), които имаха ясна представа за тежкитѣ послѣствия на другия день, защо нито единъ отъ тѣхъ не се реши да поеме отговорность и да даде съответна заповѣдь? Дори к-рътъ на 1/18 артилерийско отдѣление не направи това за 3/18 батарея, въпрѣки, че наставлението за У. П. А. Б. (§ 158 ц. 7) му даваше право да направи такова до 500 метра!

Отговорътъ е лесенъ — въ случай на неуспѣхъ, вината можеше да се стовари върху тогава, който би далъ такава заповѣдь, при категоричнитѣ предупреждения: безъ заповѣдь, никой да не отстъпва.

Последната формула бѣ сковала разума и инициативата.

9. Телефоннитѣ връзки, които вървѣха близко задъ и паралелно на фронта бѣха изложени на сигурно прекъсване.

На тѣхъ, въ разгара на боя, неможеше да се разчита,

10. Общото положение налагаше да се засили бойната готовностъ, особено на батареитѣ, чиито коне бѣха доста назадъ. Това, обаче, не бѣ направено.

11. Въ този день действията на артилерията се изразиха въ противодействие на неприятелското настѣпление — всѣка група, предъ своя фронтъ. Тази задача неможа да бѣде изпълнена успѣшно, поради особения характеръ на мѣстността, незадоволително наблюдение, неудобнитѣ позиции (мъртви зони).

12. Командирътъ на дѣсната група даваше задачитѣ на батареитѣ, вмѣсто да дава такива на отдѣленията.

5. Боятъ на 14. септемврий.

(Приложение № 4)*

Участъкъ на 30 п. п.

Благоприятствувани отъ ясна лунна нощъ, подпомогнати отъ артилерийски и картеченъ огънь, сърбитѣ употребиха цѣлата нощъ за доближаване и групиране предъ главната позиция, отъ дветѣ страни на шосето. Това движение предизвика нѣкои отъ батареитѣ (3/18) да откриятъ огънь на малки разстояния. Неприятелската стрелба спрѣ, а сжщо и движението срещу Горничевската висота.

Къмъ 4 ч. 30 м., 3/30 дружина, единственна останала на и около предната позиция, бѣ обхваната отъ двата фланга. Вледствие на това, тя, безъ заповѣдь, отстъпи наново на главната позиция.

Сърбитѣ се бѣха вече изравнили съ дѣсния флангъ на 3/18 батарея. Новата настойчива молба за нейното премѣстване, най-после, бѣ удовлетворено,

*) Приложение № 4 е въ края на статията.

15—20 м. преди разсвѣтъ. Сжщевременно, поради тревожнитѣ донесения на командира на прикриващата я 4/30 рота, командирътъ на 1/30 др., на своя отговорностъ, заповѣда на ротата да напусне мѣстото си и се прибере къмъ дружинната подрѣжка, безъ обаче да извести батареята. При преминаване на ротата презъ позицията, войницитѣ, по заповѣдь на батареиния командиръ, бързо извлѣкоха орджията и ракетитѣ и ги настаниха въ запасната позиция на 4/18 батарея.

Когато последното орджие и ракетъ бѣха прехвърлени презъ билото, сърбитѣ отъ Горничевската висота откриха пушеченъ огънь. Часть отъ снарядитѣ останаха не прибрани. Наблюдателното ѣ мѣсто бѣ премѣстено, въ окопа на 2/30 рота при дветѣ картечници.

То не представляваше колко годе сносно закритие.

Въ 6 ч. командирътъ на 30 п. п. получи заповѣдь лично да поведе 3. дружина и заеме обратно „предната“ позиция.

Но вече се съмваше, за това контъръ-атаката, безъ артилерийска подкрепа, започна на бързо, съ две роти (отъ полковата подрѣжка) въ първа линия и две въ подрѣжка.

Само два взвода отъ 10. рота напреднаха около 300 м. и залегнаха задъ близката каменна ограда, за да останатъ пленници въ края на боя.

Съ последующата си заповѣдь бригадниятъ командиръ препорѣчваше:

„Ако атаката е невъзможна, да се взематъ мѣрки за запазване батареитѣ, които ще останатъ по мѣстата си . . . Въ случай на настѣпление, противникътъ да се обсипе съ куршуми и се контъръ-атакува съ подрѣжкитѣ“.

На разсъмване полкътъ заемаше главната позиция по следния начинъ:

Дѣсенъ подучастъкъ — 5 роти и 4 картечници въ бойна часть и 4 роти въ подрѣжка.

Лѣвъ подучастъкъ — 4 роти и 4 картечници въ бойна часть и 1 рота въ подрѣжка.

Полкова подръжка — 2 роти задъ центъра на лѣвия подучастъкъ.

За качеството на отбраната, въ този моментъ, командирътъ на 30 п. п. дава следната характеристика: „Очевидно бѣ, че въ предстоящия бой батареитѣ не ще могатъ да взематъ участие, че противникътъ ще настѣпва безпрепятствено, понеже окопитѣ бѣха на обратния склонъ и трѣбваше да се чака да дойде твърде близо, за да му се открие пушеченъ и картеченъ огънь“.

Боятъ започна съ силенъ артилерийски огънь. Сърбитѣ на малки групи се движеха къмъ предупредителната си позиция, предъ дѣсния флангъ и центъра на полка. Така тѣ преминаха дълбоката долина на Горничевската рѣка, безъ да бждатъ обезпокоявани. Нашиятъ батареи и картечници гробно мълчаха. За тѣхъ имаше цели, но имъ бѣ невъзможно да ги биятъ. Само 3/18 батарея водѣше рѣдъкъ огънь, по настѣпващитѣ предъ фронта ѝ групи, до като се намираха въ поражаваната ѝ зона. Щомъ приближиха рѣката, огънятъ ѝ стана недействителенъ. При все това, макаръ и безъ материаленъ ефектъ, тя продължаваше да стреля за морално въздействие надъ защитницитѣ. Същевременно к-рътъ на 30 п. п. заповѣда да се обстрелятъ сърбитѣ, залегнали въ кукуруза на Горничевската висота. Фланговото оржие обърна на дѣсно и откри огънь, но близостта на прикриващия гребенъ попрѣчи да се развие действителна стрелба.

За подкрепа на дѣсния флангъ на 30 п. п. бѣха натоварени още 2/8 батарея (3 орджия) и 5/8 батарея.

Неприятелскиятъ артилерийски огънь по 30 п. п. отъ 9 ч. стана необикновено силенъ, като обхващаше батареитѣ отъ центъра и пехотнитѣ окопи.

Цѣлата позиция отъ дветѣ страни на шосето бѣ покрита отъ гъстъ облакъ отъ димъ и прахъ.

Върху 1/13 батарея се наброяваха до 20 изстрела въ минута. Две орджия отъ 4/18 батарея бидоха разрушени и 3 ракли възпламенени. Напустнатата позиция на

3/18 батарея — обложена съ силенъ огънь, новата, обаче, слабо засегната. Въ подобно положение бѣха и батареитѣ отъ 1/8 артилер. отдѣление.

Въ 10 ч. по Гористата висота (3/30 рота) артилерийския огънь стана барабаненъ — невиданъ до тогава. Малко по-късно въ 2/30 дружина здрави оставаха само 2 офицери. Останалитѣ — излѣзли отъ строя (убити и ранени), между последнитѣ и дружинния командиръ капитанъ Кочевъ.

Въ 3/30 рота, както командирътъ ѝ, така фелдфебельтъ и всички подофицери, бѣха сжщо убити и ранени.

На дѣсния флангъ на ротата и малко назадъ се намираше картечниятъ взводъ, за връзка съ 23 п. п., а отзадъ въ подръжка — 6. и 7. роти.

Между сжщата (3/30 рота) и 23 п. п. имаше около 800 м. незаета и неукрепена междина.

Закриляни отъ барабанныя огънь, къмъ 10 ч. и 20 м., сърбитѣ проникнаха презъ междината, като обхващаха 3/30 рота. Подръжката — 6 рота се намѣси безуспѣшно. Единъ взводъ отъ 23 п. п., изпратенъ да спре настѣпващитѣ неприятелски вериги, не успѣ. Той бѣ разпрѣснатъ отъ барабанныя огънь. Най-после, оцѣлелитѣ бойци отъ 3/30 рота, разгромени отъ адския огънь и заплашени отъ фланга, въ 10 ч. 30 м., започнаха да отстѣпватъ въ дълга и рѣдка верига.

Насочениятъ отъ Горничево къмъ югъ за противодействие единъ взводъ отъ 8. рота, следъ като изгуби началницитѣ си, се присъедини къмъ отстѣпващитѣ. Дветѣ картечници на дѣсния флангъ на полка (при 3, р) останаха до последния моментъ. Най-после, когато горичката се изпразни, отстѣпиха и тѣ.

Отстѣпленieto се разширяваше въ лѣво и обхвана 6. 7. 8. 5. роти и 4. друж. Ротитѣ северно отъ Горничево, не засегнати отъ неприятелския огънь, отстѣпваха въ сгъстени маси. Сърбитѣ заеха горичката. Една гъста подвижна преграда отъ снаряди дълга 1 км. и 300 м. дълбока, попрѣчи на бригадната подръжка

(2 роты отъ 4/23 др.) да контъръ-атакува. Тя не успѣ да заеме за отбрана и висотата, западно отъ Горничево. Дветѣ роты просто се присъединиха къмъ отстъпващитѣ. Последнитѣ вървѣха безспиръ. Ротитѣ приличаха на тълпи и не слушаха никого.

Виждайки непосредствено всичко това, командирътъ на 30 п. п. заповѣдва 3/18 батарея да открие стрелба по гористата висота, току що напусната отъ 3. рота. Батареята обърна орждията кржгомъ отъ фронта и откри точенъ огнь, обаче тя не бѣ въ състояние да поправи положението, защото фронта се рушеше подобно на баражъ при наводнение.

Отстъпващитѣ се отправиха, една малка частъ на югъ, а останалата къмъ с. Баница и по долините северно отъ шосето.

Така, безъ да се спиратъ, тѣ прегазиха и отминаха батареитѣ. Изненаданъ отъ ненадейното отстъпление, личниятъ съставъ на последнитѣ едва успѣ да вземе затворитѣ и мѣрнитѣ прибори и да отстъпи.

Напредващитѣ отъ дветѣ страни на шосето сърби скоро завладѣха 3/3 гауб. взводъ, 1/8, 3/8 и 6/8 батареи.

Върпѣки убийствения огнь, 1/18 батарея стреляше въ посока на прорива, до като настъпващитѣ части влѣзоха въ мъртвата ѝ зона. Следъ това единъ взводъ излѣзе на гребена за права стрелба, но веднага бѣ прибранъ, поради насочения по него артилерийски огнь. Телефоннитѣ връзки отдавна бѣха прекъснати. Чувстващъ опасността отъ дѣсно, батареиниятъ командиръ замина къмъ батареята, като изъ пжтя биде леко раненъ. Виждайки, че батареята е изоставена отъ прикритието и пехотата, следъ като изстреля всички снаряди и, поради невъзможността да изтегли орждията, той заповѣда да се извадятъ затворитѣ и мѣрнитѣ и се отстъпи. Малко следъ това, къмъ 11 ч. противникътъ завладе висотата.

Сега вече дѣсниятъ флангъ и тила на 1/30. дружина бѣ въ опасностъ.

По-големата частъ отъ неприятелската артилерия съсредоточи огня по лѣвия подучастъкъ на полка.

Фланкирани отъ 1/30 и 9/30 роты, тукъ сърбитѣ не атакуваха отъ фронта, макаръ че стрелцитѣ бѣха оредѣли, картечницитѣ при 2. рота разрушени, а прислугата имъ избита и че началницитѣ съ сила задържаха защитницитѣ.

Командирътъ на 4/18 батарея, Капитанъ Стоиловъ, чиято батарея бѣ унищожена отъ артилерийски огнь, съ пушка въ ръка и личенъ примѣръ окуражаваше находящитѣ се около него. на наблюдателното му мѣсто, войници.

Командирътъ на 3/18 батарея, по въ лѣво, съ сила връщаше обезумѣлитѣ отъ силния артилерийски огнь стрелци. Всичко това, обаче, бѣше напраздно. Единъ по единъ, и незабелязано, тѣ се изплъзваха отъ окопитѣ. Като се убеди, че защитата на главната позиция е безвъзвратно компроментирана, командирътъ на 3/18 батарея, втори пжтъ, поиска разрешение да оттегли сжщата на 700—800 м. по-назадъ. Той мотивира това, като обясни, какво оставянето ѝ повече е не само рисковано, но и явно безполезно.

Командирътъ на 30. п. п. и този пжтъ отговори: „Заповѣдъ за отстъпление нѣма“ и „подобно оттегляне немога да разреши“.

На дѣсниятъ флангъ отъ лѣвия подучастъкъ (1. др.) бѣ вече останала само малката групичка около капитанъ Стоиловъ, (командиръ на 4. бат.) съ която той задържаше сърбитѣ. Орждията на батареята му отдавна мълчаха, а прислугата напраздно се излагаше на пленяване. Ето защо, командирътъ на 1/18 отделение заповѣда: „да се извадятъ мѣрницитѣ и затворитѣ и прислугата да отиде при 3/18 батарея, а капитанъ Стоиловъ да продължава да се държи съ пехотинцитѣ, до като бжде възможно“.

Следъ това, той напусна наблюдателното си мѣсто и се отправи къмъ командира на 30. п. п. за лични указания, понеже връзката бѣ прекъсната. Запитанъ

какво мисли да прави при това положение, последниятъ отговори: „Заповѣдъ за отстъпление нѣма. Съ цель за организиране на полка и заемане нова линия за съпротива, заповѣдвамъ отстъпление по посока на с. Вошаранъ“.

Позицията на 1/30 дружина бѣ вече оголена. Къмъ 11 ч., 45 м. отстъпиха полковата подрѣзка (10 и 11 р.), остатѣцитѣ на 1 и 2 рота, 4 рота и щаба на полка.

Храбриятъ капитанъ Стоиловъ, тежко раненъ, бѣ изоставенъ. Свършила снарядитѣ си, 3/18 батарея получи заповѣдъ да обезвреди орждията и отстъпи. Извиканитѣ за втори пѣтъ коне за запрѣгане и извличане орждията не дойдоха. Тѣ бѣха повърнати при движението имъ къмъ позицията отъ отстъпващитѣ роти, които увѣрявали, че орждията били вече пленени.

Около 12 ч., подъ силенъ артилерийски и картеченъ огънь, последни напустнаха позицията командиритѣ на 30. п. п., 1/18 арт. отдѣление и на 3/18 батарея.

Находящата се на лѣвия флангъ на полка 12 рота сѣщо отстъпи. Обаче единъ взводъ отъ 2/30 рота (ф-ль Тръндевъ) се оттегли къмъ наблюдателнитѣ мѣста на 2/18 арт. отдѣление и зае позиция на сѣщата висота, т. е. отпредъ и вдѣсно отъ батареитѣ на това отдѣление.

По въ лѣво, въпрѣки отстъплението на сѣседнитѣ (въ дѣсно 12/30 р. и въ лѣво 2/10 друж.), 9/30 рота на поручикъ Чакъровъ продължаваше да се държи. Благодарение на тази рота и на взвода отъ 2 рота, противникътъ бѣ задържанъ по-продължително и можаха да се спасятъ отъ пленъ батареитѣ на отдѣлението.

Отстъплението на ротитѣ отъ лѣвия подучастъкъ (1 и 3 друж.) ставаше въ безпорядкъ. Около 12 ч. 45 м. при тѣхъ се яви началникътъ на дивизията, който се опита да ги организира, дори да ги върне, но не успѣ. Следъ малко спиране, отстъплението продължи. Къмъ 15 ч. тази група отъ полка бѣ събрана и спрѣна източно отъ с. Вошаранъ. Дѣсната група — остатѣцитѣ отъ 2 и 4 дружина — бѣха организирани и следъ зае-

мане на редъ последователни позиции, на мръкване стигнала въ с. Вошаранъ. Така събранъ вече, полкътъ бѣ повърнатъ на 3 клм. юго-източно отъ селото, за да заеме позиция въ лѣво отъ 12 п. п. На това мѣсто полка остана до полунощъ.

Участъкъ на 10. пех. полкъ.

Презъ нощта на 13 срещу 14, 2/10 и 3/10 дружина и 2/10 рота въ пълненъ редъ се оттеглиха на главната позиция, по източната частъ на в. Висина. На мѣстата си оставаха 3 и 4 роти.

Артилерийскиятъ огънь въ този участъкъ, макаръ сравнително по-слабъ, бѣ точенъ и причиняваше много загуби на полка и батареитѣ. Нашитѣ батареи действаха главно по неприятелската пехота, която предпазливо настѣпваше къмъ новата позиция въ участъка на полка.

Но постоянно увеличаващото се отстъпление на 30 п. п. поставяше въ опасностъ издадения напредъ 3/3 гаубиченъ взводъ. За това, къмъ 11 ч., съ разрешение, той бѣ премѣстенъ на по-задна позиция. Такава опасностъ сѣществуваше и за полскитѣ батареи на 2/18 отдѣление.

И наистина, командирътъ на отдѣлението бѣ получилъ отъ командира на 3/30 дружина съобщение, че последната ще отстъпи. Той настояваше и отдѣлението да отстъпи.

Узнавайки това, командирътъ на лѣвата група отговори, че заповѣдъ за отстъпление нѣма и че 12 п. п. билъ изпратенъ да контър-атакува. Въпрѣки двукратното му предупреждение да се държи, командирътъ на дружината отговори, че повече не може да остане и ще отстъпи.

И наистина, къмъ 11 ч. 45 м., дружината напустна позицията. Но рушението на фронта бърж- се разширяваше въ лѣво. Сѣседнитѣ въ лѣво на 9/30 рота (която продължзваше да се държи), две роти на 10 п. п. (отъ 2/10 дружина) сѣщо отстъпиха. Командирътъ н

10 п. п. съ полковата поддръжка (4/12 др.) се опита да контър-атакува, обаче силния артилерийски огънь осуети този опитъ още въ началото.

Противникътъ бѣ приближилъ и попълзялъ по висотата, на която бѣха Н. М. на 2/18 отдѣление. Бити отъ артилерийски, картеченъ и пушеченъ огънь, застрашени отъ близкото присъствие на врага, командирътъ на отдѣлението помоли да се разреши да отиде съ батареинитѣ командири при батареитѣ. Когато артилериститѣ напустнаха висотата, противникътъ я зае.

Въ това време 4/2 не с. с. гаубична батарея обърна на дѣсно, на 120°, две гаубици и откри огънь по последната. Сподручливитѣ попадения принудиха сърбитѣ да я опразнятъ, обаче малко по-късно наново я заеха. Положението на отдѣлението стана критическо. Командирътъ на сѣщото реши и заповѣда батареитѣ да отстъпятъ. Отстъплението се извърши подъ прикритието на 6/18 батарея. Дветѣ батареи (2/18 и 5/18) заеха нова позиция около 1 км. назадъ, на превала на пѣтя за с. Воцаранъ. Въпрѣки убийствения артилерийски огънь и загубитѣ въ 6/18 батарея (едно орджие разрушено, една ракла възпламенена и всичката прислуга избита) последната, стреляйки въ упоръ, успѣшно изпълни задачата. Сърбитѣ, обаче, се спущаха и я приближаваха. Въ този моментъ пристигна, отстъпващата последна, 9/30 рота, която спре при батареята и задържа противника, до като отстъпи и последната.

Около 15 ч., тритѣ батареи и 3/3 гаубиченъ взводъ действуваха отъ тази — втора — позиция. Обаче лѣвата група на 30 п. п. продължаваше да отстъпва, като остави отдѣлението. Нѣколко неприятелски батареи излѣзоха по билото на планината и обстреляха тила и пѣтя задъ отдѣлението.

Въ 16 ч. 30 минути командирътъ на отдѣлението, поради новата опасностъ, заповѣда на 5/18, 6/18 и 3/3 гауб. взводъ да отстъпятъ на трета позиция, югоизточно отъ с. Воцаранъ. Отстъплението се извърши

подъ закрилата на 2/18 батарея. Последната, следъ това, се изтегли подъ носѣтъ на сърбитѣ.

Въ 17 ч., 10 п. п., който съ центъра и лѣвия флангъ се държеше още на главната позиция, подъ прикритието на две роты, находящи се на в. Висина, започна отстъпление. Обаче, 4/2 гауб. батарея, изразходвала вече снарядитѣ си, не можа да изтегли орджията си и тя спаси само личния съставъ.

Около 17 ч. 30 м., полкътъ приближаваше р. Бродъ, при Сетина и Крушоградъ, а 2/18 артилер. отдѣление и 3/3 гауб. взводъ отъ позицията, югоизточно отъ с. Воцаранъ, обстрелваше неприятелскитѣ вериги, настъпващи въ полето.

Последнитѣ части на 10 п. п. останаха южно отъ р. Бродъ до 21 ч. Следъ това полка се събра въ с. Крушоградъ и се отправи да заеме новоопредѣлената позиция, северно отъ р. Бродъ, отъ с. Воцаранъ до с. Сетина. За тамъ се отправи и 2/18 артилер. отдѣление.

Изобщо, действията на противника срещу 10 п. п. бѣха бавни и предпазливи.

Участъкъ на 23 пех. полкъ.

Отъ 6 ч. 15 м. лѣвиятъ подучастъкъ на полка, едновременно съ дѣсния на 30 п. п., се намираше подъ силния огънь на неприятелскитѣ батареи. Неприятелската пехота по единично и на групи приближаваше позицията на 3/23 дружина. Нашитѣ батареи, южно отъ шосето, стреляха по неприятелскитѣ, безъ да могатъ да облекчатъ положението на пехотата.

Къмъ 8 ч., 5/8 батарея получи задача да съдействува предъ дѣсния флангъ на 30 п. п., а 2/8 батарея да снесе 3 орджия и ги постави въ запасната позиция за съдействие на сѣщия полкъ. Четвъртото орджие остана, за да стреля по долината между Петърско и Горничево, въ готовностъ да излѣзе на открито, за права стрелба.

Къмъ 10 ч. 2/8 батарея бѣ готова и откри огънь. Започналото отъ 10 ч. 30 м. отстъпление на 3/30

рота и съседнитѣ ѝ, повлече и лѣвия флангъ на 23 п. п.

Полковата и дружинни подрѣзки отъ дѣсния и лѣвия подучасткѣ (две ротѣ) се приалѣкоха къмъ лѣвия флангъ.

Дружината огъна фланга къмъ северъ и североизтокъ.

Положението бѣ тревожно, но полкътъ твърдо държеше позицията.

Когато видѣ голѣмия размѣръ на отстъплението на 30 п. п., командирътъ на бригадата заповѣда на 23 п. п. да запази позицията, докато се изтегли артилерията въ участъка и се съобщи на съседната 3/6 бригада.

Той указа и следващата позиция на полка — висотитѣ ю.-и. отъ с. Баница.

Щомъ получи разрешение за изтегляне на артилерията, командирътъ на 8. артилерийски полкъ (дѣсна група) разпореди: батареитѣ отъ 2/8 артилер. отдѣление — аеропл. взводъ отъ 3/8; 2/8 и 5/8 — да отстъпятъ и заематъ позиция около с. Церово и съ огънь да прикриватъ отстъплението на 23 п. п. Едното орждие отъ аеропл. взводъ (3/8) да излѣзе на наблюдателното мѣсто на бригадата и да стреля по гребенитѣ южно отъ шосето, а 15 с/м. батарея да отстъпи къмъ Баница — Дол. Върбени.

Следъ кратко престояване на позицията при с. Церово, отъ която отдѣлението имаше незадоволително наблюдение, последното по заповѣдъ отстъпи на трета позиция — южно отъ с. Баница. Отъ тукъ съ далеченъ огънь, насоченъ по височинитѣ северно и южно отъ шосето, то прикриваше отстъплението на полка. На тази позиция се присъедини и аеропланното орждие.

Около 14 ч. положението на 23 п. п. на главната позиция бѣ станало неудържимо. Чувствайки, че е настѣпилъ момента за оттегляне, командирътъ на полка заповѣда отстъпление къмъ висотитѣ, ю.-и. отъ с. Баница.

Първа отстъпи 3/23 дружина въ 14 ч., а следъ нея — 2/23, въ 14 ч. 30 минути.

Въ лѣво на новата — втора — позиция на полка, висотитѣ източно отъ Баница, бѣха заети отъ събранитѣ и организирани остатѣци отъ 2/30 и 4/23 дружина.

Въ 15 ч. 30 м., следъ като остави едно орждие отъ 5/8 батарея да стреля до тъмно, 2/8 отдѣление отстъпи и въ 17 ч. 40 м. зае позиция (четвърта), западно отъ с. Забърдани.

На заетата втора позиция 23 полкъ престоа до 16 ч., следъ което отстъпи на трета позиция — южно отъ с. Баница, отъ дветѣ страни на шосето Битоля—Суровичево. Тукъ той се задържа до мръкване.

Въ 20 ч., съгласно заповѣдта на 1/8 п. бригада, 23 п. п. отстъпи и зае четвърта позиция, по висотитѣ югоизточно отъ сѣщото село (Забърдани), като остави една рота за свръзка съ 3/6 пех. бригада.

Въ лѣво отъ него се намираше 12 п. п.

Следъ полунощъ, полкътъ и отдѣлението се отправиха за заемане, за отбрана, позицията по дѣсния брѣгъ на р. Бродъ, при с. Неокази.

Дивизионния резервъ — 12. пех. полкъ.

Около 10 ч. 45 м., началникътъ на 8. дивизия, който наблюдаваше боя отъ к. 824 (източно отъ с. Баница), получи първото донесение за отстъплението на 30 п. п. Когато видѣ самъ отстъпващитѣ на голѣмъ фронтъ отъ дветѣ страни на шосето вериги, изпрати ординарецъ съ заповѣдъ до командира на 12 п. п. въ с. Воцаранъ (3 друж.) да вдигне полка по тревога и го отправи къмъ гористата висота, източно отъ с. Забърдани, кждето да посрещне противника, който настѣпва отъ къмъ с. Горничево.

Самъ началникътъ на дивизията замина къмъ 30 п. п., за да го спре по склоноветѣ на планината, на около 4 клм. северозападно отъ с. Горничево. Той разпореди да се уведоми и командира на 3/6 бригада за станалото.

Въ 13 ч., 12 п. п. въ пълненъ редъ зае указаната му позиция, около която се събраха и около 2 дру-

жини отъ отстъпилитѣ роти на 30 и 23 п. п. при с. Горничево.

Къмъ 15 ч. дветѣ неприятелски батареи, изнесени на М. Нидже, съ рѣдъкъ огънь обстрелваха бойното разположение и тила на 12 п. п. и отстъпващитѣ по шосето за с. Баница групи.

Въ 16 ч. неприятелскитѣ вериги се появиха срещу 12 п. п., но съ пушеченъ огънь бѣха спрѣни и задържани до вечерята.

Въ 19 ч. една дружина отъ 30 п. п. зае позиция въ лѣво на 12 п. п., а останалитѣ му дружини още по въ лѣво.

Всички съ фронтъ къмъ с. Висина.

Къмъ 19 ч. 30 м. фронтътъ на дивизията се очертаваше:

Отъ бригадата Тасевъ — части отъ 52 п. п., две батареи и конната бригада — около ст. Баница.

23 п. п. югоизточно отъ с. Забърдани.

12 п. п. източно отъ с. Забърдани.

30 п. п. (2 дружини) южно отъ р. Бродъ, ю. и. отъ с. Воцаранъ.

10 п. п. по лѣвия брѣгъ на р. Бродъ (между Сетина и Крушоградъ)

Въ 23 ч. 45 м., въ изпълнение заповѣдта по дивизията, всички части започнаха движение за заемане позиция по линията Леринъ—Старковъ гробъ.

Участъци на 3/6, 3/8 и 1/3 п. бригади.

Въ участъка на 3/6 бригада, въ сжщия день, около 8 ч. 30 м., с. з. отъ с. Айтосъ, противникътъ бѣ успѣлъ да се врѣже въ междината на 51 и 52 п. п., обаче съ контъръ-атака, (извършена съ една рота отъ бригадната поддръжка), положението бѣ поправено.

Въ 14 ч. 45 м., вследствие отстъплението на 23 п. п., командирътъ на бригадата разпореди:

Батареитѣ въ участъка между желѣзопътната линия и с. Петърско (1 полска и 1 конна) да отстъпятъ и заематъ позиция при изхода на дефилето;

Позиционнитѣ — две — не с. с. батареи и 10.5 с/м германско орждие да се отправятъ за с. Дол. Върбени.

3/52 дружина да отстъпи на линията к. 950 — с. Баница.

Къмъ 15 ч. 30 м. отъ новата позиция конната батарея откри огънь по неприятелскитѣ вериги, движущи се на висотитѣ, ю.-з. отъ с. Горничево и около с. Церово. Тя успѣ да спрѣ настъплението имъ.

По останалия фронтъ на бригадата се води артилерийски и пушеченъ огънь.

Виждайки, че положението на 8. дивизия бѣ станало непоправимо, командирътъ на бригадата въ 18 часътъ изпрати заповѣдь до частитѣ, въ 20 ч. да почнатъ отстъпление къмъ линията Леринъ—Дол. Върбени, което се извърши въ редъ.

Въ участъка на 3/8 и 1/3 п. бригади противникътъ не прояви особена дейность.

Армейския резервъ.

15 п. п. при с. Рула и к. 1415 — бѣ вкаранъ въ действие на дѣсния флангъ на I армия, между Преспанското езеро и в. Вичъ, а 33 п. п. се намираше въ движение отъ Битоля за с. Дол. Върбени. Вечерята сжщиятъ пристигна въ това село.

Загуби и разходъ на бойни припаси.

Въ този день, въ участъка на М. Нидже, загубитѣ и изстрелянитѣ артилерийски бойни припаси сж следнитѣ (вижъ приложения № № 5, 6 и 7).

Общо въ 23, 30 и 10 п. п. (10 1/2 др.) убити и ранени офицери 10, войници 680.

Общо въ 23, 30 и 10 п. п. (10 1/2 др.) изчезнали офицери и войници 255.

Или всичко около 13% (отъ около 7280 бойци).

Общо въ 12 батареи убити и ранени офицери и войници 50.

Общо въ 12 батареи убити и ранени коне 16.

Срѣдния разходъ на бойни припаси: на полско орждие 125 снаряда, на гаубица 112 снаряда.

Най-много е стреляла 5/8 батарея — 1022 снаряда.

Най-малко — 4/18 батарея — 148 снаряда.

Разрушени орждия 3, разрушени ракли 5.

Оставени трофеи на противника — материалната частъ на 1/18 отдѣление (3 батареи); 1/8 артилер. отдѣление (1 1/2 батарея); 6/8 батарея; 3/3 гауб. взводъ; 4/2 гауб. батарея; 1 дълго орждие и 2 не с. с. батареи, а именно:

Въ участъка на 30 п. п. — 23 орждия;

Въ участъка на 10 п. п. — 3 орждия;

Въ участъка на 3/6 бригада 8 не с. с. (на крайния лѣвъ флангъ на бригадата);

А всичко — 34 орждия.

Също — презъ тритъ бойни дни въ сѣщия участъкъ:

Въ 23, 30 и 10 п. п. убити и ранени: офицери 15, войници 1413;

Въ 23, 30 и 10 п. п. изчезнали 265;

Въ 12 батареи убити и ранени офицери и войници 74;

Въ 12 батареи убити и ранени коне 40;

Разрушени орждия 3, ракли 6.

Изстреляни бойни припаси срѣдно за единъ боенъ день:

На полско орждие — 118 снаряда;

На гаубица — 73.

6. Оценка върху командването и боя на 14. септемврий

1. Единственъ командирътъ на 1/30 дружина, прояви разумна инициатива, като оттегли 4/30 рота, която, не само че нѣмаше да запази 3/18 батарея, но заедно съ нея, безъ да принесе полза, щѣше да остане въ пленъ. За това си решение, обаче, той пропустна да извести командира на отдѣлението, който по свой починъ

пъкъ трѣбваше да премѣсти батареята, въпрѣки забраната.

2. Заповѣданата и извършената въ 6 ч. контъръ атака съ 3/30 дружина, безъ артилерийска подкрепа, каквато не би могла да ѝ се укаже, бѣ една не обмислена акция, която напраздно разстрой и пожертвува дветѣ роти (10 и 11).

3. Действията на артилерията за защита на главната позиция, до пробива при Горничево, бѣха равни на нула.

Презъ всичкото време, когато неприятелскитѣ батареи бѣлваха огънь и желѣзо по окопитѣ и батареитѣ на 30 п. п., артилерията на отбраната гробно мълчеше.

Но какво можеше да направи тя, когато всички връзки бѣха прекъснати, а огневи планъ за подобенъ случай не съществуваше; когато неприятелската пехата бѣ неузвима, и батареитѣ ѝ неизвестни?

Това бѣ логическо послѣствие отъ разпоредбата — артилерията да остане близо до пехотата, за да крепи морала ѝ, но не съ огъня си, а съ близкото пришествие на бездушната си материална частъ.

Оставаше ѝ едно срѣдство: да „гърми“ на посоки и да разходва и безъ туй оскъднитѣ си бойни припаси.

4. Извършения пробивъ, автоматически трѣбваше да привлече огъня на съседнитѣ артилерийски отдѣления. Но най-близкитѣ отъ тѣхъ, по теренни причини, неможаха да извършатъ това (1/8, 2/8 отдѣл., 1/18, бат.) а на по-далечнитѣ се налагаше да обръщатъ подъ голѣмъ жгълъ (3/18 подъ 180°) — нѣщо необичайно. Тукъ се намѣси само 3/18 батарея, която обърна орждията кржгомъ отъ фронта. Но само тя не можа да поправи положението.

5. Изпращането въ контъръ атака бригадата поддръжка (на 1/8 п. бригада), първоначално трѣбваше да цели заемането на една преградна позиция, западно отъ Горничево, поради нейната слабостъ да възстанови

положението. Фронтътъ при това село трѣбваше да се корегира съобразно фактическото положение, чрезъ огъване назадъ съседнитѣ флангове на 23 п. п. (лѣвия флангъ) и 30 п. п. (дѣсниа флангъ). То трѣбваше да бжде започнато преди всичко съ оттеглянето въ единъ или два ешалона, на 6/8, 3/8, 1/18, 3/18 и 4/18 батареи, а следъ това да бжде последвано отъ останалитѣ и пехотата.

6. Непоправимото разширение на пробива, при фактическото прекъсване връзкитѣ на пехота и артилерия, подсказваше, че по-малкитѣ началници трѣбваше да проявятъ повече свобода, инициатива, съобразителностъ и чувство за поемане отговорностъ. Това се отнася до командиритѣ на пехотнитѣ полкове (особенно на 30 п. п.) и командиритѣ на артилерийскитѣ отдѣления. Еднитѣ и другитѣ хипнотизирани отъ формулата „ни крачка назадъ“, безъ заповѣдь не смѣяха да оттеглятъ изложенитѣ на пленяване батареи. Това дори и тогава, когато нѣкои отъ тѣхъ трѣбваше да бждатъ напуснати и когато виждаха, че главната позиция безвъзвратно бѣ изгубена.

7. Отстъплението на частитѣ отъ лѣвия подучастъкъ на 30 п. п. (1. и 3. друж.) се извърши безъ всѣкаква организация и редъ. Имаше възможностъ да се изпратятъ на близкитѣ, отзадъ находящи се висоти, ротитѣ отъ дружинната и полкова поддръжка, които, като задържатъ противника, да приематъ върху си ротитѣ отъ бойната частъ. Последнитѣ следъ това да се организиратъ въ тила на пѣртитѣ. Въмѣсто по този начинъ да се дойде до отстъпление по ешалони, последното се извърши изведнѣжъ и бѣ непрекъснато.

Дойде се, прочее, до положението на едно продължително и безпорядъчно отстъпление, въпреки че сърбитѣ не преследваха. Така полка стигна близо до с. Вошаранъ — около 8 км. задъ главната позиция, — кждето бѣ спрѣнъ и организиранъ.

Една отъ причинитѣ за този резултатъ бѣ и къс-

ното, изтръгнато отъ събитията, решение на командира на полка за отстъпление.

Отстъплението на другата група отъ този полкъ (2. и 4. др.), благодарение намѣсата на болния до тогава командиръ на полка, бѣ организирано и по методично.

8. Отстъплението на 10 п. п. първоначално започна подъ влияние на това на 30 п. п. и безъ заповѣдь. Но центърътъ и лѣвиятъ флангъ се задържаха до последна възможностъ и отстъпиха подъ прикритието на две роты, находящи се на в. Висина. Оттеглянето на артилерията му почна доста късно и безъ заповѣдь. То обаче бѣ наложено отъ събитията.

9. Отстъплението на 23 п. п. започна около 3¹/₂ часа по-късно отъ това на 30 п. п. Това основателно закъснение позволи да се предупреди съседната 3/6 бригада, командирътъ на която можа да вземе мѣрки за безопасно оттегляне на лѣвия си флангъ и, изобщо, да може да направи разпореждания за отстъпление на Леринската позиция.

Полкътъ извърши отстъплението си чрезъ последователно заемане и задържане на три междинни ипозииции, върху една дълбочина отъ 4 км. Противникътъ тукъ не проявяваше достатъчно настойчивостъ. Настъплението му бѣ бавно и за това полка отстъпваше въ редъ.

10. Несвоеврѣменното повикване на конетѣ на 1/18 артилер. отдѣление имá за резултатъ изоставяне материалната частъ на сжщото. Този фактъ се дължи на обстоятелството, че никой не мислѣше за отстъпление. Подобна мисль се считаше за боязнь, дори престѣпление. Но командиритѣ на батареитѣ резерви (бойни обози) бѣха длъжни сами да се погрижатъ за изпращането на конетѣ отъ бойната частъ.

11. Отстъплението на 2/18 артилер. отдѣление по решението на самия командиръ на отдѣление, което се задържа до последния моментъ, бѣ умѣстно. То се извърши отъ позиция на позиция, по ешалонно, като една, или две батареи, прикриваха и останалитѣ отстъ-

пваха. Предния ешалонъ отстъпваше, когато задния бѣ готовъ за откриване стрелба. Така на една дълбочина отъ 5 км. то зае две междинни позиции, но безъ всѣкаква връзка съ 10 п. п., който се оттегляше въ друга зона.

12. Отстъплението на 2/8 артилер. отдѣление се извърши по заповѣдь и изцѣло, вмѣсто по части, вследствие на това, когато то се движеше за новата позиция, 23 п. п. оставаше безъ артилерийска закрила. На дълбочина 8 км., то зае три междинни позиции.

13. Изобщо, отстъплението къмъ р. Бродъ се извърши съ захождане (отдръпване) на дѣсния флангъ назадъ и то по полкове. Намѣсата на дивизионното командване, което трѣбваше да регулира това движение, се изрази само въ късното изпращане на дивизионния резервъ, въ посоката на пробива и то безъ артилерия Такава, наистина, нѣмаше, но можеше и трѣбваше да се изтегли отъ най-близкитѣ участъци. Фланговитѣ полкове (23 и 10) продължително задържаха главната позиция, съ което попрѣчиха на противника да ускори и увеличи своя успѣхъ.

Оцѣлѣлитѣ артилерийски отдѣления, много естествено, действуваха безъ взаимна връзка, въ участъцитѣ на своитѣ пехотни полкове, стремейки се да забавятъ противника и му нанесатъ повече загуби.

Въ повечето случаи, командиритѣ на отдѣленията действуваха по инициатива, тъй като връзкитѣ съ горнитѣ артилерийски началници престанаха да работятъ още преди пробива. Впрочемъ, обстановката бѣ такава, че тѣмъ се налагаше, безъ всѣкакво разпореждане, да са поставятъ подъ заповѣдитѣ на пехотнитѣ полкови командири.

14. Заслужава да се отбележи факта, че батареитѣ, които на 13 срещу 14 смѣниха позицитѣ (3/18, 2/8 и 3/8), въ последния день слабо бѣха засегнати отъ неприятелската артилерия. Въ сщщото време тя продължаваше да стреля най-ожесточено по напустнатитѣ батареини позиции.

IX. ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ ЗА СРАЖЕНИЕТО 12 — 14 СЕПТЕМВРИЙ.*)

1. За заключителната преценка върху сражението на М. Нидже ще си послужимъ съ цифритѣ за загубитѣ и изстрелянитѣ бойни припаси**).

Пехотнитѣ полкове сж загубили сръдно 21%, отъ състава си (30 п. п. 24%).

Артилерията (12 български батареи — бойнитѣ имѣ части) — 15%.

Разрушени сж 3 орждия, 5 ракли и нѣколко предника.

Отъ полско орждие сръдно на день сж изстреляни 115 снаряда.

Отъ 12 с/м. гаубица „ „ „ 111 „

Претърпянитѣ загуби за едно сражение, като разгледаното, макаръ и внушителни, не сж необикновени.

Изстрелянитѣ артилерийски бойни припаси — повече отъ 15,000 полски — сж достатъчни поне да се нанесатъ поражения, които да изкупятъ изгубеното сражение. Липсватъ ни, обаче, данни, за да направимъ нуждното заключение, но трѣбва да се приеме, че постиженията сж по-малки отъ очакванитѣ.

Ще отбележимъ само, че българската артилерия, макаръ и зле командвана, се бори, напрегайки силитѣ си до крайния предѣлъ.

Едно по-ловко, съ ясенъ погледъ командване, и при оскѣднитѣ сръдства, би й създадо условия да нанесе на противника поражения, които да затъмнятъ спечелената победа.

Все пакъ, неуспоримъ остава факта, че неприятелската артилерия не успѣ да обезвреди нашитѣ батареи.

Въ решителнитѣ моменти, последнитѣ подъ найубийственна огнь не оставяха своята пехота безъ материална и морална подкрепа.

*) Приложения № № 8 и 9 въ края на статията.

***) Вижъ приложения въ № 5,6 и 7.

2. Систематизирани причинитѣ, въ резултатъ на които изгубихме сражението на М. Нидже, сж следнитѣ:

а) Липсата на добри закрития за пехотата на предната и главна позиция. За това допринесе каменистия строежъ на планината.

б) Неудобнитѣ артилерийски позиции, които не позволиха да се поражава неприятелската пехота въ между позиционното пространство, върху и задъ нашитѣ пехотни окопи. За защитата на главната позиция нашитѣ батареи не взеха никакво участие, защото не имъ бѣ възможно да сторятъ това.

в) Липсата на организация (връзки между съседитѣ) за огневи съсредоточавания при защитата на предната (и главната) позиция.

г) Несполучлива организация на пехотното и артилерийско командване.

д) Неорганизирано земно (деноншно и непрекъснато) артилерийско наблюдение.

е) Непознаване терена и разположението на артилерията и пехотата отъ по-горнитѣ началници.

ж) Задръжане артилерията на първоначалнитѣ позиции и следъ напуцване предната позиция.

з) Липса на инициатива и чувство за поемане отговорностъ отъ началницитѣ (пехотни и артилерийски).

и) Липса на огневи планъ за случаитѣ, когато прекъснатъ връзкитѣ.

к) Неумѣсно оставяне артилерийскитѣ наблюдателни мѣста въ първитѣ пехотни окопи.

л) Недостатъка на бойни припаси.

м) Липса на достатъченъ артилерийски резервъ въ армията.

н) Недостатъчна огнева активностъ на артилерията ни.

о) Понижение морала на пехотата отъ загубитѣ и несгодитѣ на тази позиция.

п) Решението за борба до край на главната позиция.

3. Общото и частно положение презъ септемврий 1916 год. налагаше да не се дава на М. Нидже реши-

телно сражение, за спечелването на което нѣмаше благоприятни условия.

Х. ИЗВОДИ ЗА ТАКТИКАТА НА АРТИЛЕРИЯТА ПРИ ОТБРАНА ВЪ НЕВИСОКИ ПЛАНИНИ*)

Долуизложенитѣ изводи сж итога и логическо заключение отъ неправилното командване и извършени грѣшки при използването на артилерията въ сражението на М. Нидже. Тѣ даватъ представа за начина, по който трѣбва да бжде използвана и командвана дивизионната артилерия въ невисокитѣ планини и на разнообразна мѣстностъ:

1. Като се ползува отъ гънкитѣ на мѣстността, тъмнината (мъглата, искусствени задимявания), пехотата на атакуващия може всѣкога незабелѣзано и безнаказано да се приближи до най-близкитѣ разстояния, предъ пехотната позиция на отбраняващия.

Отъ тукъ нататкъ тя, обаче, става уязвима за артилерията и пехотнитѣ машини на отбраната.

2. По-голѣмата частъ отъ артилерията на атакуващия, която ще подготви удара и ще съдействува на проникването, застава на сръдни разстояния отъ пехотната съпротива. Останалата частъ, която е натоварена да води артилерийска борба, може да застане и понапредъ.

3. Отъ изложеното въ п. 1 и 2 е явно, че артилерията на отбраната има да разрешава следнитѣ две „основни“ задачи:

Унищожаване или неутрализиране неприятелската пехота на близкитѣ разстояния, предъ, върху и задъ собственитѣ пехотни окопи; и

Борба за обезвредяване или неутрализиране неприятелската артилерия на сръднитѣ и голѣми разстояния.

4. При отбрана, сравнително по-опасна и най-важна цель за артилерията е пехотата на атакуващия, когато тя се намира на малкитѣ (близкитѣ) разстояния и, чийто пжтъ, съ огъня си, неприятелската артилерия е успѣла да разчисти.

*) И разнообразна мѣстностъ.

5. Изобщо, трудно е да се обезвреди или неутрализира артилерията на атакуващия. Заради подобна задача, по-слабата артилерия на отбраната, която е лишена отъ точни данни за мѣстонахождението на неприятелскитѣ батареи, (при слаба авиация), не трѣбва да се изнася напредъ, въ вреда на близката борба — непосредствената защита на пехотата. Последниятъ да не се изоставя на собственитѣ ѝ сили въ борбата за отбиване атакитѣ.

6. Недостатъчно далекобойната артилерия (отъ какъвто видъ е нашата) е неспособна отъ едни и сѣщи позиции да разреши изцѣло и дветѣ задачи, зашото:

Далечнитѣ цели (неприятел. артилерия и др.) искатъ артилерията да се изнесе възможно по-напредъ.

Близкитѣ цели (атакуващата пехота) и необходимостта, за продължителна борба въ дълбочина на позицията, налагатъ сѣщата (артилерия на отбраната), да се изтегли възможно по-назадъ.

Имаме, прочие, две условия, които се взаимноизключватъ.

7. За изпълнение на тѣзи две, често несъвмѣстими задачи, изниква нуждата за раздѣление на артилерията на два ешалона: близкобоеенъ и далекобоеенъ.

Близкобойниятъ ешалонъ ще действува въ тѣсна връзка съ пехотата, а далекобойниятъ — съ А. И. Б., артилер. аеропл. и наблюдателни балони. И двата ешалона оставатъ подъ непосредственото командване на командира на дивизионната артилерия.

8. Като следствие отъ това, всѣка артилерийска частъ (батарея, отдѣление, група) ще има една основна задача:

Противодействие на неприятелската пехота (непосрѣд. подкрепа на пехотата) или,

Борба съ неприятелската артилерия (или стрелба по далечни цели).

Напримѣръ: съдействие на ОО полкъ (дружина, рота, участъкъ отъ до), или неутрализиране неприятелски батареи № № . . .

8. Съобразно поставената основна задача, артилерийскитѣ части ще избиратъ своитѣ пзиции.

10. Освенъ основната задача, всѣка артилерийска частъ ще има и по нѣколко **допълнителни** задачи.

Напримѣръ, помагане на съседитѣ: на ОО група (отдѣл., батарея), или на артилерията отъ другия ешалонъ.

11. Изпълнението на допълнителнитѣ задачи е въ зависимостъ отъ възможноститѣ, т. е. не е абсолютно.

12. За удобство въ командването и тѣсно сътрудничество съ пехотата близкобойниятъ ешалонъ на артилерията трѣбва да се подѣли на различни по голѣмина близкобойни групи (подгрупи), по числото на пехотнитѣ полкове, които сж въ бойна частъ.

13. Всѣка близкобойна група, щомъ нѣма друга заповѣдъ отъ командира на дивизионната артилерия, и обстановката не налага друго решение, при изправни или прекъснати връзки, изпълнява основната си задача, като съдейства на пехотния полкъ, въ чийто участъкъ се намира, или е специално назначена.

Тя държи тѣсна връзка съ командира на този полкъ и изпълнява заповѣдитѣ му, ако не противоречатъ на тѣзи отъ командира на дивизионната артилерия.

14. Командирътъ на всѣка близкобойна група определя основнитѣ задачи на отдѣленията (батареитѣ), като посочва и границитѣ на участъцитѣ за наблюдение. Зоната за действие по начало е цѣлата зона на дивизията — въ границитѣ на досегаемостта.

15. Масирането огъня на дивизионната артилерия се заповѣдва отъ командира на последната. За тази целъ, той предава на командира на артилерийската група, въ участъка на която ще се извърши съсредоточването, временно въ огнево подчинение, съответнитѣ артилерийски части отъ другитѣ групи или подгрупи. Така се образува единъ команденъ центъръ, кждето командирътъ на групата е техническия изпълнителъ и ръководителъ на огневитѣ съсредоточавания въ сѣщия участъкъ.

Действайки въ връзка съ пехотния полкъ и познаващъ най-добре положението, той е единствениятъ, който най-добре ще посочи на свойтъ и на засилвящитѣ части — участъцитѣ за биене, началото и края на действието и разхода на снарядитѣ. При липса на наблюдение, той ще опредѣли, кой да ржководи пристрелката.

16. За постигането на тази цель сж нуждни:

Връзки между съседнитѣ групи и съседни отдѣления;

По възможность огневи планъ, предварително съставенъ, за случаитѣ, когато връзкитѣ бждатъ прекжснати;

Предварителна организация на полесражението — точни карти. а при липса на такива, обща нумерация и наименование на мѣстнитѣ предмети и нумерация на неприятелскитѣ батареи.

17. Чрезъ приливане огъня на батареитѣ отъ една група въ друга (отъ центъръ въ центъръ), въ зависимость отъ нуждата, ще се постигне действието въ масса.

18. Далекобойната група (подгрупа) е една. Въ изпълнение своята основна задача, командирътъ ѝ е длъженъ да организира земното и въздушно разузнаване на неприятелската артилерия. За първата цель, той използва А. И. Б., и всички земни артилерийски наблюдатели, а за втората — артилерийски наблюдателни аероплани и балона.

Тя участвува въ огневитѣ съсрѣдоточения, включително и близката стрелба, и въ известни моменти може да бжде засилена, за изпълнение основната си задача, съ батареи и отдѣления отъ близкостройнитѣ групи.

19. Действието въ масса изисква групиране дивизионната артилерия къмъ важната посока, на фронтъ не по-голѣмъ отъ размѣра на най-голѣмото изстрелно разстояние на близкостройнитѣ батареи. По-голѣмитѣ фронтове намаляватъ гжстотата на огъня.

Когато атаката бжде насочена едновременно срещу два съседни дивизионни участъци, то веднага трѣбва да се изпрати съответенъ щабъ, който да обедини действията на артилерията на сжщитѣ.

20. За успѣшния изборъ на позициитѣ на артилерийскитѣ отдѣления да се посочва:

Основната задача и допълнителнитѣ такива;

Линията, която да се достига съ далечния огънь (линия на досегаемость);

Странични граници на позицията;

Да се избѣгва струпване батареитѣ на тѣсно.

При несъвмѣстимость на задачитѣ, основната е мѣродавна.

Мрѣвнитѣ зони се намаляватъ съ изтегляне артилерийскитѣ части по-назадъ.

21. Наблюдателнитѣ мѣста да не се събиратъ на едно мѣсто. Колкото сж по-прѣснати, толкова по-пълно е наблюдението и по-трудно се неутрализиратъ.

22. Липсата на наблюдение свежда резултата на стрелбата до нула.

23. Земното наблюдение да бжде непрекжснато (денемъ и нощемъ).

Всѣко наблюдателно мѣсто да има опредѣлена зона за наблюдение.

24. Цѣлата дивизионна зона за наблюдение да се подѣля между близкостройнитѣ групи (споредъ числото имъ).

Всѣка групова зона се подѣля между отдѣленията. Последнитѣ подѣлятъ свойтъ зони между батареитѣ.

Далекобойната група подѣля дивиз. зона между отдѣленията си. Последнитѣ — между батареитѣ.

25. Разположението на артилерията, което отговаря на нуждитѣ на атаката, въ повечето случаи, не може да отговаря на нуждата на отбраната.

За последния случай артилерията трѣбва да бжде наново прегрупирана.

26. Командирътъ на дивизион. артилерия, командиритѣ на групитѣ и на отдѣленията сж длъжни, при първа възможность, съ личенъ огледъ, да провѣрятъ артилерийскитѣ позиции и наблюдателни мѣста на подчиненитѣ си части, за да се увѣрятъ непосредствено

въ качеството и пълнотата на наблюдението, сигурността на стрелбата, окопанането и маскировката.

Сжщитѣ да се запознаятъ добре съ пехотната позиция и близкия тилъ на отбраната.

27. Приготовляването на запасни позиции и запасни (втори) наблюдателни мѣста. да се смѣта като важна необходимостъ въ организацията на артилерийската отбрана.

28. Въ планинска мѣстность предницитѣ на батареитѣ не всѣкога могатъ да се движатъ. За лесното имъ подвездане, да се разпрягатъ на подходящи мѣста, близо до позицията, а хорага (зздачи) и конетѣ да се изтеглятъ назадъ. Да се подържа добра връзка въ дветѣ посоки съ тѣхъ.

29. Подвоза въ планината за полскитѣ батареи се извършва съ товарни коне. За целъта колата съ бойни припаси се докарвагъ, до гдето могатъ да достигнатъ, следъ което се разпрѣгатъ и преговарватъ на сжщитѣ коне. Всѣка кола да носи по 1—2 самара.

30. Всѣко застояване на една позиция трѣбва да се последва съ изучаването ѝ: напредъ, въ страни и назадъ, се целъ да се разузнае положението на дветѣ страни, подстѣпнитѣ, наблюдателнитѣ мѣста, действующи и запасни артилерийски позиции, условията за маневриране съ огъня и съ материалната частъ, подвоза, пжтища въ тила и др. т.

31. На артилерийскитѣ командири при възможность да се дава почивка, като всѣки трѣбва да има подготвенъ замѣстникъ. Почивка е необходима и на личния съставъ.

32. Батареи, които сж открити, да смѣняватъ позицитѣ, дори ако нѣматъ готови запасни.

33. Недостатъчно окопаната пехота неможе да издържи продължителния артилерийски огънь.

34. Въ голѣмия бой телефоннитѣ връзки преставатъ да действуватъ. Единствено сигурно сръдство за управление огъня на артилерията въ случая остава огневия планъ съ автоматичнитѣ си огневе. Последнитѣ

се изпълняватъ по опредѣленъ сигналъ, условна дума, лична преценка и др. т.

35. Наблюдателнитѣ мѣста на артилерията никога не бива да бждатъ въ преднитѣ пехотни линии.

36. Артилерията на отбраната преди атаката е длъжна да действува активно съ огънь, като тероризира противника и не позволява никакви движения, разузнавания и пр.

37. Презъ първата фаза на атаката — артилерийската подготовка — отбраняващата артилерия трѣба да действува по предната линия на противника, наблюдателнитѣ пунктове, батареитѣ, резервитѣ. Бездействието на артилер. сломява духа и на най-добрата (собствена) пехота, а активното действие, освенъ това, разстройва организацията на атаката.

Презъ втората фаза на атаката — преградния огънь е единственото сръдство на артилерията за противодействие.

Презъ третата фаза — артилерията се стреми да ограничи по-нататъшния успѣхъ и да подготви контъръ атакитѣ.

За последното действие е необходимо време и организация.

Освенъ началото на артилерийския огънь за подготовка, необходимо е опредѣляне момента на удара, по време, или съ установенъ сигналъ,

38. Управлението огъня на групата по възможность да става, като на командира на съответното отдѣление се укаже, съ колко батареи и кжде да действува, но не и коя батарея, кжде да действува.

39. При пробивъ, всички усилия на артилерията трѣбва да бждатъ насочени къмъ ограничение бреша, чрезъ спиране настѣпващата пехота.

40. Следъ пробивъ на фронта, отстѣпленieto на застрашенитѣ батареи (отдѣления) трѣбва да става по заповѣди на близкитѣ пехотни началници (полкови командири), които най-добре ще преценятъ нуждата и опредѣлятъ момента.

41. Излизането на отдѣлни орждия и взводове на открита позиция за отбиване близки атаки въ планината е трудно и бавно, и действието имъ е възможно за много късо време.

42. Отстъплението на артилерийскитѣ части да става по ешелонно, съ огледъ да може единия ешалонъ да закриля другия, а двата наедно или по отдѣлно — да облекчаватъ отстъплението на пехотата.

43. При отстъпление съ бой, близкобойната артилерия действува въ полковитѣ участъци подъ заповѣдитѣ на командира на пехотния полкъ. Далекобойната група отстъпва и заема позиция по указанията на командира на дивизионната артилерия.

Полковникъ *Дошкиновъ*

8. год. Va.
ожение №...

Т А Б Е Л И Ц А № 1. Приложение № 5
 За изстреляните снаряди отъ артилерията на 1/8 и 2/8 п. бригади на 12 — 14. IX.

Дата	Калибръ	Лъва група — полк. Дочевъ				Дъсна група — полковникъ Ватевъ				Отъ колко снаряди	Оржана състояние	За едно оръжение на боенъ денъ						
		22 г. отд. 4/2 Г. 33	2/18 арт. отд. 5/18	1/18 арт. отд. 6/18	1/18 арт. отд. 2/18	1/8 арт. отд. 3/8	1/3 арт. отд. 4/3	2/8 арт. отд. 5/8	2/8 арт. отд. 10.5 Г. 15 Г.				3/8 арт. отд. 4/3	4/3 арт. отд. 1 ор. 4 ср.	4/3 арт. отд. 1 ор. 4 ср.			
12. IX	7.5	—	150	126	194	231	493	920	—	381	287	371	634	1075	—	4861	42	116
	10.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	?
	12	85	—	—	—	—	—	—	281	—	—	—	—	—	—	442	7	63
	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	?	4	?
13. IX	7.5	—	682	301	460	82	170	479	—	452	232	863	335	301	—	4357	42	104
	10.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	?	1	?
	12	—	—	—	—	—	—	—	214	—	—	—	—	—	—	334	4	83
	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	?	4	?
14. IX.	7.5	—	206	757	545	148	551	600	—	321	?	?	102	244	—	4394	35	125
	10.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	?	1	?
	12	337	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	337	3	112
	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	?	4	?
Общо 2-14, IX.	7.5	—	1038	1184	1199	460	1214	1999	—	1254	?	?	1931	1620	—	11959	35	118
	10.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	?	1	?
	12	?	—	—	—	—	—	—	?	—	—	—	—	—	—	?	?	73
	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	?	?	?

ТАБЛИЦА № 2
За загубитъ на артилерията въ сражението на М.Нидже.

Дата	Лѣва група — полк. Дочевъ		Дѣсна група — полковникъ Ватевъ		ОЖИИЩ																										
	2/2 Г	2/18 арт. отдѣл.	1/18 арт. отдѣл.	2/8 ар. от. Герм. бат.																											
	4/2 Г	3/3 Г	5/18	6/18	2/18	3/18	1/18	3/18	5/18	6/18	5/8	2/8	10.5	15 Г	Убити и ран. офиц. войн.	" " " " козе	Разрушени оръдия	" " " " ракля	Убити и ран. офиц. войн.	" " " " козе	Разрушени оръдия	" " " " ракля	Убити и ран. офиц. войн.	" " " " козе	Разрушени оръдия	" " " " ракля					
12.IX.	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?													20	13	—	1	4
13.IX.															13	7			3	12			19	9			37	28			
14.IX.															1	3	3	1	1	10	5		1	3	1		11	5			
Всичко															1	2	3	2	1	3	2	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2

ТАБЛИЦА № 3

За загубитъ въ 1/8 и 2/8 п. бригади отъ 8 п. дивизия въ боя на 12 — 14. IX. 1916 г.

Дата	НАИМЕНОВАНИЯ	10 п. п.	30 п. п.	23 п. п.	Общо
		(3 др.)	4 др.	2 1/2 др.	
	Личенъ съставъ	2535	3380	2212	8027
12.IX.	Убити и ранени офицери	2	2	—	4
	" " " " войници	236	122	42	400
	Безследно изчезнали "	—	5	—	5
	Всичко загуби или въ %	238	129	42	409
		—	—	—	50%
13.IX.	Убити и ранени офицери	—	1	—	1
	" " " " войници	102	222	9	333
	Безследно изчезнали "	—	5	—	5
	Всичко загуби или въ %	102	228	9	339
		—	—	—	4.5%
14.IX.	Убити и ранени офицери	—	6	4	10
	" " " " войници	166	305	199	680
	Безследно изчезн. "	2	143	110	265
	Всички загуби или въ %	168	454	313	945
		—	—	—	13%
Всичко	Убити и ранени офицери	2	9	4	15
	" " " " войници	504	649	250	1413
	Безследно изчезн. "	2	153	110	265
	А всички загуби на 12, 13 и 14. IX.	508	811	364	1693
	или въ %	20%	24%	17%	21%

Приложение № 8.

БОЙНО РАЗПИСАНИЕ

на 8. пех. Тунджанска дивизия въ сражението
на М. Нидже.
(участъкъ на 1/8 и 2/8 п. бригади).

№ по редъ	Д л ъ ж н о с т њ	Чинъ, име и фамилия
1	Началн. на дивизията .	Ген.-Майоръ Митовъ Г.
2	" щаба дивизията	Полковн. Лефтеровъ Хр.
3	К-ръ 8-а арт. бригада .	Полковн. Русчевъ Д.
4	К-ръ 1/8 п. бригада . . .	Полк. Серафимовъ Вл.
5	К-ръ 23 п. п.	Полковн. Маневъ Г.
6	К-ръ 30 п. п.	Подполк. Нягуловъ Ст.
7	К-ръ 3 артил. полкъ .	Полковникъ Ватевъ Ив.
8	К-ръ 2/8 п. бригада . .	Полковн. Пашиновъ Ив.
9	" 10 п. п.	Полк. Константиновъ Ап.
10	" 12 п. п.	Полк. Янакиевъ Никола
11	" 18 арт. п.	Полковн. Дочевъ Д.

Приложение № 9

БОЙНО РАЗПИСАНИЕ.

на артилерията въ сражението на М. Нидже.
(Участъкъ на 1/8 и 2/8 п. бригади).

№ по редъ	Д л ъ ж н о с т њ	Чинъ, име и фамилия
1	К-ръ на 8-арт. бригада	Полк. Русчевъ Димитръ
2	" 8 арт. п. и дѣсна артил. група .	Полк. Ватевъ Иванъ
3	" 1/8 артил. отдѣл.	Подпол. Кирковъ Христо
4	" 1/8 батарея . . .	Капит. Вариклечковъ В.
5	" 3/8 "	" Козаровъ Тодоръ
6	" 6/8 "	" Кусевъ Трайчо*)
7	" 3/3 гауб. бат. 1 взв.	Поруч. Тодоровъ Василъ
8	" 2/8 арт. отдѣл. .	Подполк. Савовъ Алекс.
9	" 2/8 батарея . . .	Капит. Разсукановъ Ант.
10	" 5/8 "	Поруч. Николовъ Асентъ
11	" 10.5 см. дълга германска батарея
12	" 15 см. гауб. герм. батарея
13	" 18 арт. п. и лѣва артил. група	Полк. Дочевъ Димитръ
14	" 1/18 арт. отдѣлен.	Подполк. Игнатовъ Илия
15	" 1/18 батарея . . .	Поруч. Владевъ Минко
16	" 3/18 "	Капитанъ Дошкиновъ П.
17	" 4/18 "	Капит. Стоиловъ Стоилъ
18	" 2/18 арт. отдѣл.	Подполковн. Станчевъ Г.
19	" 2/18 батарея . . .	Поруч. Урумовъ Боянъ
20	" 5/18 "	Поруч. Славовъ Георги
21	" 6/18 "	Капитанъ Коновъ Венко
22	" 3/3 гауб. б. (2 взв.)	Капитанъ Богдановъ Св.
23	" 2/2 гауб. отдѣл.	Подполк. Зимбилевъ Ив.
24	" 4/2 гауб. батарея	Капит. Христовъ Иванъ

*) Отъ състава на 2/8 отд.